

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ**

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТР ІМ. ВЕРГЕЛАНДА

**ЗБІРНИК
ПРИКЛАДІВ ЗАНЯТЬ**

**З ПИТАНЬ ОСВІТИ ДЛЯ
ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА
ТА ОСВІТИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Навчально-методичні матеріали для проведення занять зі студентами з питань освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини в системі вищої педагогічної освіти

Київ – 2018

Автори: Бондаренко Г.Л., канд.пед.наук, доцент, Демченко О.П., канд.пед.наук, доцент, Дубовик С.Г., канд.пед.наук, доцент, Кім Г.Г., канд. пед. наук, доцент, Колесник Л.В., канд.пед.наук, доцент, Куземко Л.В., канд.пед.наук, Мельник Н.І., док.пед.наук, Нечипоренко К.П., канд.пед.наук, Овчарук О.В., канд.пед.наук, ст..н.сп., Хіля А.В., канд.пед.наук, Шапошнікова А.С. канд.псих.наук., Шкарбан Л.В.

Загальна редакція: Рафальська Мажена, експерт Ради Європи (м. Ломжа, Польща), Овчарук Оксана, канд.пед.наук, с.н.с.

Рецензенти: Котенко О.В., канд.пед.наук, доцент

Відповідальні за випуск: Сабор Ірина, Чушак Христина

Схвалено рішенням Вченої ради Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (Протокол № 2 від 18 жовтня 2018 р.)

Збірник прикладів занять з питань освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини: Навч.-метод. матеріали для проведення занять зі студентами з питань освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини в системі вищої педагогічної освіти. [Бондаренко Г.Л., Дубовик С.Г., Колесник Л.В., та ін.. За заг. ред.Рафальської М., Овчарук О. В.]. – 2018. – (121) с.

Навчально-методичні матеріали для студентів педагогічних спеціальностей створено на основі Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи (2016) та відповідних декрипторів (2017). Збірник містить окремі заняття з різних напрямів та дисциплін для студентів педагогічних спеціальностей, які носять інтегрований характер та можуть бути використані під час викладання у педагогічних вишах. Заняття побудовані у формі інтерактивних вправ (дискусії, групова робота, мозковий штурм, інтерактивні повідомлення, ін.), які інтегруються у зміст навчальних дисциплін та пов'язані з питаннями демократичних цінностей, активного громадянства, участі та врядування. Збірник призначений для викладачів педагогічних спеціальностей ВНЗ для підготовки студентів. Також може бути використаний у системі післядипломної педагогічної освіти.

Жодна частина цієї публікації не може бути відтворена у будь-якому вигляді і будь-якими засобами без попередньої згоди Європейського центру ім. Вергеланда та Київського університету імені Бориса Грінченка.

© Бондаренко Г.Л., Дубовик С.Г., Колесник Л.В., 2018

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018

© Європейський центр ім. Вергеланда, 2018

ЗМІСТ	Стор.
Передмова	5
Пояснювальна записка	7
Навчальне заняття з дисципліни «Педагогічне партнерство з різними соціальними інститутами» (другий освітній рівень (магістерський), спеціальність «Початкова освіта») <i>Бондаренко Геннадій Леонідович, завідувач кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент</i>	10
Навчальний практикум/заняття з дисципліни «Українська мова з методикою навчання у початковій школі». <i>Дубовик Світлана Григоріївна, доцент кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент</i>	18
Навчальний практикум/заняття «Подолання труднощів викладання суперечливих питань» Тема навчального модулю: Технологія навчання суперечливих питань. <i>Колесник Лариса Володимирівна, доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, кандидат педагогічних наук, доцент</i>	24
Семінарське заняття «Дитиноцентризм, або школа для дітей» <i>Куземко Леся Валентинівна, доцент кафедри педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук</i>	35
Навчальний практикум/заняття Тема навчального модулю: Змістовий модуль І. Світ, що змінюється (the changing world). <i>Мельник Наталія Іванівна, професор кафедри психології та педагогіки Київського міжнародного університету, доктор педагогічних наук</i>	44
Лекційне заняття «Особистісно зорієнтована технологія навчання» . Навчальна дисципліна «Педагогічні технології в початковій школі» (4 курс, напрям підготовки «Початкова освіта») <i>Нечипоренко Катерина Петрівна, старший викладач кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук</i>	59
<i>Хіля Анна Вікторівна, асистент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат педагогічних наук</i> Навчальна дисципліна «Спеціальна педагогіка та технології інклюзивного навчання: основи інклюзивної освіти». Тема першого	65

<p>навчального модулю: Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: основні дефініції та принципи впровадження у практику Української школи. Навчальний практикум інтерактивного лекційного заняття №1 Тема лекційного заняття: Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: основні дефініції та принципи впровадження в практику української школи (2 год.) Навчальний практикум інтерактивного практичного заняття №1 Тема заняття: Інклюзивна освіта – історично обумовлені підходи до впровадження (2 год.) Навчальний практикум інтерактивного практичного заняття №2 Тема заняття: Інклюзивна освіта. Нормативно-правовий компонент: Міжнародна практика (2 год.) Навчальний практикум інтерактивного практичного заняття №3 Тема заняття: Інклюзивна освіта. Мультидисциплінарна команда. Нормативно-правовий компонент. Світовий досвід (2 год.)</p>	
<p>Тема лабораторного: Групове консультування: особливості тренінгової форми роботи. <i>Шапошнікова Анна Сергіївна, старший викладач кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, кандидат психологічних наук</i></p>	98
<p>Тема. Художній твір як засіб формування громадянської компетентності молодших школярів. Навчальна дисципліна «Дитяча література з методикою навчання».(для студентів I курсу спеціальності 013 «Початкова освіта» ОР «бакалавр»). <i>Шкарбан Людмила Вячеславівна, викладач кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка</i></p>	104
<p>Практичне заняття з навчальної дисципліни «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності» Змістовий модуль 1. Педагогічна діяльність та процес підготовки до неї студентів у ЗВО. Тема заняття. Учитель сучасної української школи – носій громадянських і демократичних цінностей. <i>Демченко Олена Петрівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат педагогічних наук, доцент</i> <i>Кім Галина Григорівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат педагогічних наук, доцент</i></p>	109

ПЕРЕДМОВА

Шановні колеги!

Освіта для демократичного громадянства та освіта в галузі прав людини є невід'ємною складовою та підґрунтям сучасного суспільства. Нова українська школа, проголошена як сьогodenна реформа, покликана сформувати демократичне середовище та підготувати вчителя до його професійної діяльності на принципах демократії, поваги до прав людини та дитини.

Компетентності для культури демократії, що були визначені Радою Європи, є необхідними для повноцінного, активного життя та діяльності людини у суспільстві, світовому та європейському співтоваристві.

Система демократичних цінностей повинна формуватись з дитинства, і тому підготовка вчителя та його діяльність на засадах цих цінностей є важливою складовою педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах.

Сучасний світ потребує від підростаючого покоління вміння спілкуватись у багатокультурному суспільстві, вміти вирішувати конфлікти, спілкуватись без упереджень та стереотипів, знати й поважати закони та правила демократичної держави, вміти відстоювати власну позицію, критично мислити та поважати культурне різноманіття. Всі ці риси є складовими компетентностей для культури демократії, що сьогодні виступає парадигмою поведінки та життя у демократичному світі.

Важливим у підготовці сучасного педагога є надання можливості сформувати компетентності для культури демократії, які він послідовно розвиватиме у своїх вихованців та учнів. Саме тому збірка навчально-методичних матеріалів, яка побудована у формі інтегрованих занять, може допомогти викладачеві вищого навчального закладу під час викладання педагогічних дисциплін замислитись та навчитись розв'язувати складні та суперечливі проблеми, що гостро стоять у суспільстві: упередженість та ксенофобія, нетерпимість, залякування, політична неграмотність та невміння застосовувати на практиці права та свободи людини.

Заняття, представлені у збірці, занурюють студентів у конкретні практичні ситуації, з якими вони та їхні майбутні учні можуть стикатись у щоденному житті. На прикладах вирішення ситуацій автор пропонують навчитись долати складні проблеми та сформувані елементи культури демократії. Збірка містить приклади вправ, інформаційні матеріали, що базуються на міжнародних документах, зокрема, документах Ради Європи, перелік рекомендованих джерел, які можна використати під час занять зі студентами.

Цей збірник розроблений викладачами Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в межах проекту Європейського центру ім.. Вергеланда «Розвиток громадянських і соціальних компетентностей у системі підготовки вчителів в Україні», який спрямований на підтримку освітньої реформи в Україні та розвиток компетентностей для культури демократії у системі шкільної освіти.

Матеріали збірника може бути використано під час викладання різних педагогічних дисциплін, зокрема: методика навчання у початковій школі, методика навчання української мови та літератури, спеціальна педагогіка та технології інклюзивного навчання, дитяча література з методикою навчання та ін..

Автори сподіваються, що навчально-методичні матеріали, розміщені у збірнику, сприятимуть розбудові демократичного суспільства в освітньому середовищі та формуванню культури демократії у громадян нашої держави.

Бажаємо успіхів й натхнення у роботі та навчанні!

*Ана Перона Фьелдстат,
керівник Європейського центру ім.. Вергеланда (Осло, Норвегія)*

Пояснювальна записка

Ця збірка є результатом творчої роботи групи викладачів Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в межах проекту Європейського центру ім. Вергеланда «Розвиток громадянських і соціальних компетентностей у системі підготовки вчителів в Україні» на основі підходів Ради Європи до здійснення освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини і Рамки компетентностей для культури демократії.

Для громадян України, однієї з країн членів Ради Європи, традиційно важливими є усвідомлення, набуття та застосування культури демократії, основних її принципів та цінностей, що пов'язані з правами та свободами людини у повсякденному житті, навчанні та роботі. Українське суспільство, яке є частиною європейського суспільства, історично та культурно потребує підтримки та розвитку культури демократії задля гармонійного співіснування з іншими культурами у державі та поза її межами. Тому підтримка культури демократії є одним з першочергових завдань освіти та її інститутів на всіх рівнях, зокрема й на рівні підготовки майбутніх педагогів, які планують працювати з молоддю та дітьми у навчальних закладах.

Основою поданих у збірці занять є концептуальна модель компетентностей для культури демократії (КДК) та її дескриптори, що були розроблені та представлені світовій педагогічній громадськості у 2016 та 2017 рр. Радою Європи.

Компетентності для культури демократії є важливими для сучасної людини для того, щоб брати ефективну участь у побудові такої культури у своєму оточенні та суспільстві загалом задля мирного співіснування з іншими людьми у культурно-різноманітних, демократичних суспільствах. Модель компетентностей для культури демократії включає 20 компетентностей, що описані у чотирьох блоках:

- **цінності** (поцінування людської гідності та прав людини; поцінування культурної різноманітності; визнання цінності демократії, справедливості, рівності та верховенства права);
- **ставлення** (відкритість до сприйняття культурної інакшості, переконань, світоглядів та практик інших людей; повага; громадянська свідомість; відповідальність; само ефективність; прийняття невизначеності та неоднозначності);

- **навички** (навички автономного навчання; навички аналітичного та критичного мислення; навички слухати та спостерігати; емпатія; гнучкість та адаптивність; лінгвістичні, комунікативні навички та багатомовність; навички співпраці; навички вирішування конфліктів);
- **знання та розуміння** (знання та критичне розуміння самого себе; знання та критичне розуміння мови та комунікації; знання та критичне розуміння світу (політики, юриспруденції, прав людини, культури, культур, релігії, історії, ЗМІ, економіки, природного середовища та сталого розвитку).

Важливою рисою моделі КДК є те, що вона може бути використана при прийнятті управлінських рішень, плануванні в сфері освіти та для розроблення навчально-методичних матеріалів для вчителів при підготовці учнів до життя як компетентних та демократичних громадян. Також важливою рисою даної моделі є те, що кожна зі складових може бути використана вчителем наскрізно через зміст всіх предметів та різні види учнівської взаємодії, а також як основу для побудови демократичної культури в школі.

Збірка занять надає приклади запровадження та інтегрування елементів культури демократії у навчальний процес студентів педагогічних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

В основі збірки практичних занять разом з Рамкою КДК лежать основні засади здійснення освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини (ОДГ/ОПЛ), що проголошені Радою Європи та які відображені у Хартії освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини (2010 р.). Освіта для демократичного громадянства слідує основним принципам організації навчання у системі освіти, оскільки передбачає її інтеграцію до кожної предметної галузі на кожному рівні навчання. Вона базується на компетентнісному, діяльнісному, особистісно орієнтованому підходах, які є пріоритетними у побудові та здійсненні навчання.

Слід також зазначити, що здані принципи та підходи співвідносяться з сучасними стратегічними та нормативними документами, які слугують основою освітньої реформи в Україні, а саме – Законом України «Про освіту» (2017), Концепцією нової української школи (2016), Концепцією громадянської освіти (2018 р.) що визначають державну стратегію реформування освіти до 2029 р.

Особливістю освіти для демократичного громадянства є те, що зміст, форми та методи навчання побудовані на вимірі – “навчання про/для/через демократію та права людини”, що збагачує роль вчителя та учня в процесі

навчання, створює простір для поширення культури демократії. При цьому рамка КДК дає розуміння того, яких якостей необхідно досягти та набути у процесі навчання та взаємодії між всіма суб'єктами освітнього процесу, а також у повсякденному житті людини.

Базовим підходом для формування культури демократії та впровадження освіти для демократичного громадянства є те, що активному громадянству слід *навчатись через дію*. Основні підходи, форми та приклади, які можуть бути використаними викладачами під час проведення занять зі студентами, висвітлені у серії публікацій Ради Європи (Живемо в демократії. Зростаємо в демократії. Демократичне врядування в школах. Компас. Компасіто та ін.). Саме на матеріалах цих джерел побудовані заняття збірника.

Заняття, подані у збірці, спираються на використання активних методів навчання зі студентами під час практичних занять та під час ознайомчих лекційних занять. Основними формами здійснення занять автори пропонують такі: інформаційні інтерактивні повідомлення, дискусії, рольові ігри, мозковий штурм, вікторини, проектні форми дослідження, практикуми, робота в групах, міні-лекції, ситуаційні вправи, самостійну роботу та ін.. Подано блоки завдань та роздаткових матеріалів, що можуть бути використаними під час навчання та розвитку культури демократії.

Пропоновані заняття можуть бути використані при викладанні основних навчальних дисциплін з питань дошкільної, початкової, загальної середньої освіти, підтримки впровадження інклюзивного навчання. Темі занять, які пропонують автори, торкаються основ педагогіки, викладання дитячої літератури, іноземних мов, спеціальної педагогіки, взаємодії та співпраці педагогів у навчальному закладі та ін..

Автори запрошують викладачів до формування культури демократії та діалогу зі студентами – майбутніми педагогами, які планують працювати у школах та інших закладах освіти, впроваджуючи культуру демократії у життя.

*Овчарук Оксана, канд. пед. наук, с. н. с.,
керівник групи авторів збірника*

Література:

1. Демократичне врядування в школах : [посібник] / [Е.Бекман, Б. Траффорд пер. з англ. та адапт. Л.І.Паращенко ; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова . – К : НАДУ, 2009. - 100 с.
2. Живемо у демократії. Плани уроків з питань Освіти для демократичного громадянства та Освіти прав людини для загальноосвітніх навчальних закладів / [Р.Голлоб, П. Крапф] за заг.ред.Р. Голлоб, П. Крапф та ін. ; пер. з англ.. та адапт. О.В.Овчарук ; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова . – К : НАДУ, 2009, 212 с.
3. Закон України «Про освіту». – № 2145-VIII від 05.09.2017 / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39. – ст.380.
4. Зростаємо у демократії. Плани уроків для початкових класів з освіти для демократичного громадянства та прав людини (ОДГ/ОПЛ)/ [В. Вайдінгер, Р. Голлоб] заг.ред.Р. Голлоб, П. Крапф та ін. ; пер. з англ.. та адапт. О.В.Овчарук ; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова . – К : НАДУ, 2011, 154 с.
5. Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. – електронний ресурс. Режим доступу // <https://www.coe.int/uk/web/compass/introduction-to-the-2012-edition> – Заголовок з екрану (2018).
6. Компетентності для культури демократії. Живемо разом як рівноправні громадяни у культурно багатоманітному демократичному суспільстві. - Видавництво Ради Європи. Європейський центр ім.. Вергеланда, 2018. – 78 с.
7. Навчаємо демократії : базові матеріали з питань демократичного громадянства та прав людини [Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер,] заг.ред.Р. Голлоб, П. Крапф та ін. ; пер. з англ. та адапт. Л.І.Паращенко ; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова . – К : НАДУ, 2011, 158 с.
8. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини Рекомендація CM/Rec(2010)7,ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 р.,та пояснювальний меморандум / Видавництво Ради Європи: F-67075 Strasbourg Cedex – Електронний ресурс - <http://book.coe.int> - ISBN 978-92-871-6898-6ю - Рада Європи, 2010 - 38 с.
9. Compasito. Manual on Human Rights education for Children. – Directorate of Youth and Sport of the Council of Europe Council of Europe 2007. - 312 p. http://tandis.odihr.pl/documents/hre-compendium/en/CD%20SEC%203/PARTNERS%27%20RESOURCES/CoE_Compasito%20EN.pdf
10. Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. – Council of Europe.: F-67075 Strasbourg Cedex. – 2016. – 78 p.
11. Council of Europe (1950), European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg, available at www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, accessed 17 February 2016.
12. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education Recommendation CM/Rec(2010)7 and explanatory memorandum. Recommendation CM/Rec(2010)7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 11 May 2010 and explanatory memorandum // Council of Europe Publishing: F-67075 Strasbourg Cedex. – Заголовок з екрану. – <http://book.coe.int> // Council of Europe, October 2010. – Council of Europe. – 38 p.

**Бондаренко Геннадій Леонідович,
завідувач кафедри початкової освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент**

**Навчальне заняття з дисципліни
«Педагогічне партнерство з різними соціальними інститутами»
(другий освітній рівень (магістерський), спеціальність «Початкова
освіта»)**

Змістовий модуль «Комунікація в управлінській діяльності»

Тема: Мистецтво підготовки і виголошення переконувальної промовикерівником закладу загальної середньої освіти в управлінській діяльності

Місцеу навчальній програмі/дисципліні/напрямом підготовки(може бути використаний під час викладання навчальної дисципліни «Педагогічне партнерство з різними соціальними інститутами» або «Ділова риторика», «Педагогічна риторика»).

Час проведення (1 год. 20 хв.)

Назва компетентностей:повага до людської гідності та прав людини; аналітичне та критичне мислення; навички співпраці; упевненість в собі; знання та критичне розуміння мови і особливостей спілкування.

Завдання: студенти будуть:

Знати:

- цінності демократії, справедливості, рівності і верховенства права;
- правила формулювання загальної мети переконувальної промови, композиції переконувальної промови, формулювання тези; види аргументів та основні вимоги до них;
- як розвивати впевненість у собі.

Вміти:

- аналітично і критично мислити;
- критично оцінювати власне переконувальне мовлення та гармонізувати міжособистісне спілкування (формулювати загальну мету переконувальної промови, дотримуватися правил композиції переконувальної промови та дискусії, формулювати тезу та підкріплювати її сильними аргументами, дотримуватися лінії аргументації).

Форми та методи проведення заняття: семінар-практикум; робота в групах, мікро-виступи, відеопрактикум, дискусія, рефлексія.

Необхідні матеріали: відеокамера, штатив, фліп-чарт, кольоровий папір, папір А4, ножиці, картки з описом завдань, маркери, олівці, роздруковані таблиці «Структура промови з метою переконати», «Класифікація аргументів», «Схема аналізу виступу», Етапи перегляду навчальних відеоматеріалів (за С. Шипуновим)

План заняття:

Вступ	3 хв.
Основна частина:	65хв.
Вправа 1 «Формулювання загальної мети переконувальної промови»	5 хв.
Вправа 2 «Формулювання тези»	10 хв.
Вправа 3 «Добір сильних (вагомих) аргументів»	10 хв.
Вправа 4 «Лінія аргументації»	10 хв.
Дискусія «Чи можлива демократизація управління в закладі загальної середньої освіти»	30 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття	12 хв.

Вступ

Викладач повідомляє тему заняття «Мистецтво підготовки і виголошення переконувальної промови керівником закладу загальної середньої освіти в управлінській діяльності. Мотивує студентів, відповідаючи на запитання: навіщо їм ця тема, що вона їм дасть, що вони будуть уміти, якщо її опанують?

Пояснює, що загальна мета переконувально промови – довести логічним доведенням або заперечити яке-небудь положення, твердження. Предметом переконувальної промови є запитання факту (що правда, а що ні), або питання поведінки (що треба робити, а що ні). Характерною рисою переконувальної промови управлінця є спірне питання та питання, яке можна вирішити в конкретній аудиторії (педагогічній / учнівській / батьківській тощо), наприклад: чи можливо побудувати в вітчизняній школі освітнє середовище на демократичних цінностях? Ставить завдання ознайомитися з таблицею «Структура промови з метою переконати» та прокоментувати її.

Таблиця 1. Структура промови з метою переконати

1. Вступна частина	Теза	«Демократична школа покращує якість стосунків між усіма учасниками освітнього процесу»
---------------------------	-------------	--

2. Головна частина	Аргументація	1. «Зміцнення дисципліни підвищилося з $x\%$ до $y\%$...» 2. «Кількість конфліктів знизилася з $x\%$ до $y\%$...» 3. «Рівень навчання підвищився з $x\%$ до $y\%$...»
	Ілюстрація	<i>У світі існує більше тисячі демократичних шкіл. Наприклад, «Школа Саммерхіл», «Садберрі Веллі» та інші відомі світовому педагогічному товариству реалізацією демократичних цінностей, формуванням незалежної особистості, яка пізнає права людини на практиці...</i>
3. Заклучна частина	Заклик/Заклик	«Необхідно перетворити нашу школу в демократичну, яка стане осередком демократії в суспільстві»

Основна частина

Вправа 1. «Формулювання загальної мети переконувальної промови».

Мета вправи: навчити студентів формулювати загальну мету переконувальної промови.

Опис вправи. Педагог пропонує обрати студентам кольорову паперову смужку (червона / синя / жовта / зелена) та за одним кольором об'єднатися у групи. Завдання: скласти загальну мету переконувальної промови, застосовуючи одну із двадцяти (20) компетентностей, які входять у демократичний освітній стандарт – Рамки компетентностей для культури цінностей.

Наприклад: «Я хочу, щоб педагоги переконалися в тому, що в освітньому процесі учитель повинен поважати людську гідність та права дитини...» або «Я хочу, щоб батьки усвідомили, що покарання дітей у родині – це порушення прав дитини...».

Вправа 2 «Формулювання тези»

Мета вправи: навчити студентів формулювати тезу.

Опис вправи: викладач пропонує студентам у групах сформулювати тези переконувальних промов. Рекомендує: а) прочитати кожній групі по одному

параграфу з посібника «Демократична школа», зокрема: «Компетентності для життя у демократичному суспільстві», «Принципи демократичної школи», «Загальношкільний підхід до демократичного громадянського виховання», «Напрямки демократичного розвитку школи», «Інструмент демократичного розвитку: для чого і як?» ; б) на основі прочитаного сформулювати тези, керуючись такими критеріями: чітко визначити у чому хочете переконати, сформулювати у вигляді яскравого висловлення, не використовувати образні вислови, обов'язково виголосити на початку промови.

Наприклад: *«Розвиток практичних навичок співпраці у школі сприятимуть реалізації демократичних засад суспільстві», «Демократична школа формує активну громадянську позицію особистості».*

Вправа 3 «Добір сильних (вагомих) аргументів»

Мета вправи: навчити студентів добирати сильні аргументи для підтвердження тези.

Опис вправи:

а) студенти знайомляться з видами аргументів, що подані в таблиці, та дають відповідь на запитання: чому сильні аргументи мають складати основу переконувальної промови?

Таблиця 2. Класифікація аргументів

Сильні аргументи	Слабкі аргументи	Неспроможні аргументи
<ul style="list-style-type: none"> • закони, статuti, документи (які діють) ▪ точно встановлені і взаємопов'язані факти, судження, що впливають із них ▪ експериментально перевірені та експертні висновки ▪ статистична інформація ▪ покази свідків й очевидців ▪ цитати з праць визнаних у даній галузі авторитетів 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ посилення, цитати, з висловів невідомих або маловідомих людей ▪ доведення особистого характеру ▪ тенденційно підібрані відступи, афоризми, вислови ▪ доведення, версії або узагальнення на основі здогадок, припущень, неповних статистичних даних. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ судження на основі підтасованих фактів ▪ посилення на сумнівні, неперевірені джерела ▪ рішення, які втратили силу ▪ доведення на основі соціальних стереотипів, переваг (твердження типу „дуже молодий”)

<ul style="list-style-type: none"> ▪ посилання на власний позитивний досвід, що зарекомендував себе 		
--	--	--

б) студенти добирають 3 – 5 сильних аргументів до сформульованих раніше тез, керуючись Харітею Ради Європи та іншими юридичними документами.

Вправа 4 «Лінія аргументації».

Мета вправи: навчитися риторично правильно структурувати переконувальну промову.

Опис вправи: викладач пропонує студентам проаналізувати схему «Лінія аргументації» та пояснити, чому переконувальну промову потрібно перевірити щодо наявності в ній лінії аргументації? Студентам необхідно пояснити: навіщо аргумент має доповнюватися підтримкою, прикладом, ілюстрацією; чому необхідно передбачити вступ та заключну частини; що дають паузи, жести, рухи в просторі?

Схема 1. Лінія аргументації

Дискусія «Чи можлива демократизація управління в закладі загальної середньої освіти»

Мета: навчити студентів виступати з переконувальною промовою (до 2 хв.), формулювати загальну мету, тезу, добирати сильні аргументи, спростовувати думку опонентів; розвивати упевненість в собі, аналітичне і критичне мислення.

Опис: педагог пропонує такі запитання для дискусії:

- демократизація в управлінні школою: правда чи видумка?
- який стиль управління кращий: авторитарний чи демократичний?

- чому керівник закладу загальної середньої освіти має розвивати громадянські і соціальні компетентності?

Підведення підсумків.

На підсумковому етапі заняття пропонується:

- а) проаналізувати переконувальні мікро-виступи під час дискусії за схемою:

Схема аналізу виступів (промов)

1. Як розпочав виступ? Чи викликав виступ зацікавленість / пожвавлення / байдужість / несприйняття?
2. Як можна охарактеризувати настрій аудиторії протягом виступу? Він змінювався на мою користь, чи ні? В якій частині виступу це було помітно? Як це проявлялось? Можливі причини цих змін.
3. Як я реагував на невдачу? Успіх?
4. Як я сам оцінюю: композицію виступу, логіку побудови, початок, кінець, вагомість аргументів; чим пояснити невдачі, послаблення контакту.
5. Як я сам оцінюю своє усне мовлення: дихання (не вистачало глибини дихання, утруднення дихання через носову порожнину, чи були вимушені паузи для вдиху; що можна сказати про темп, плавність мовлення: чи вільним було мовлення? чи не було зайвої напруги?).
6. Як аудиторія реагувала на мої приклади, вставні сюжети, запитання?
7. Як я тримався: просто і вільно чи скуто; чи не зловживав жестами?
8. Що повчальне з цього виступу я врахую при підготовці до наступного?

- б) зробити самоаналіз заняття за наведеною нижче таблицею;

Таблиця 3.

Знаю	Дізнався	Хочу дізнатися

- в) проаналізувати вдома відеозапис дискусії за етапами:

Етапи перегляду навчальних відеоматеріалів (за С. Шипуновим)

Етап 1. Подивитися свій відеозапис «як є». Під час першого перегляду краще налаштуватися на позитив і зазначити сильні сторони: що подобається, що необхідно залишити.

Етап 2. Перегляд лише зображення (без звуку). Спостерігаючи лише за картинкою, можна детально проаналізувати рух, жести, міміку, поставу.

Етап 3. Прослуховування голосу (без картинки). Слухаючи лише свій

голос, легко відслідкувати композицію промови, вагомість аргументів чіткість дикції, багатство інтонації, рухливість голосу, варіювання темпу тощо.

Етап 4. Прискорене перемотування. Під час такого перегляду легко побачити жести-паразити, визначити різноманітність або однотипність рухів і жестів.

Етап 5. Перегляд відеозапису «як є». На цьому етапі перегляду можна сконцентруватися вже на тому, що додати, змінити, покращити.

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи:

1. Бондаренко Г.Л. Як підготувати і виголосити промову з метою переконування / Г.Л. Бондаренко // Початкова школа і сучасність. – 2016. – №10(26). – С.3-6 (Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/18378/1/H_Bondarenko_PSHIS_12%2828%29_2016.pdf)
2. Бондаренко Г.Л. Риторичні прийоми зацікавлення та утримування уваги молодших школярів / Г. Бондаренко // Початкова школа і сучасність. – 2016. – №1(17). – С.12-14. (Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/15398/1/H_Bondarenko_PSHIS_10%2826%29_2016.pdf)
3. Демократична школа: практичний посібник. Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.theewc.org/Content/dodomu/Novini/Programa-Demokraticzna-shkola-rozrobila-poradnik-dlya-demokraticnogo-rozvitku-shkil>
4. Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/home>
5. Навчаємо демократії. Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.school29.edukit.mk.ua/Files/downloads/EDC_HRE%20Vol1%20-%20Educating%20democracy_Ukrainian.pdf
6. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>

Дубовик Світлана Григоріївна
Доцент кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса
Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент

Навчальне заняття з дисципліни «Українська мова з методикою навчання у початковій школі»

Тема навчального модуля: «Методика вивчення мовного матеріалу в початковій школі»

Тема заняття: «Граматики і методика вивчення її у початковій школі» (Методика вивчення морфології (частин мови: іменник, прикметник, дієслово).

Місце у навчальній програмі/дисципліні/напрямом підготовки

Заняття може бути використане під час викладання навчальних дисциплін:

«Українська мова з методикою навчання у початковій школі»

«Методика навчання української мови у початковій школі»

Час проведення

1 год. 20 хв.

Назва компетентності

Навички та вміння

- аналітичне і критичне мислення;
- лінгвістичні, комунікативні навички та багатомовність;
- навички співпраці;
- повага до людської цінності та прав людини;
- громадянська свідомість.

Мета: розвивати у студентів – майбутніх учителів початкової школи громадянські та соціальні компетентності.

Завдання:

Студенти оволодіють складовими громадянської компетентності:

- повага до прав людини;
- ціннісне ставлення до людини;
- навички участі у суспільно-політичному житті;
- відповідальність;
- упевненість у собі;
- знання про обов'язки громадянина;
- навички участі у демократичному процесі прийняття рішень у групі/інституті/університеті.

Очікувані результати

Вправа 1

- *уміє* характеризувати власну особистість;
- *розуміє* зв'язок між характеристиками особистості та правами людини;

Вправа 2

- *розуміє* поняття делегування влади;
- *усвідомлює* поняття відповідальності та уповноваження через обговорення характеристик і позицій старости групи (профспілкового організатора).

Вправа 3

- *розуміє* зв'язок між правами людей та демократією;
- *усвідомлює* роль особистої участі в демократичних процесах.

Форми та методи проведення заняття

Робота у парах, робота у групах, мозковий штурм, бесіда

Необхідні матеріали

Маркери, папір А3, А4, скотч

Смартфон, картки-пам'ятки (морфологічний розбір частин мови)

План заняття

Вступ	3 хв.
Основна частина	
Вправа 1 «Права дитини»	15 хв.
Вправа 2 «Супергерой»	15 хв.
Вправа 3 «Демократія і права людини починаються з тебе»	15 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття	х

Вступ

Викладач повідомляє тему і план заняття

Тема заняття: «ГраMATика і методика вивчення її у початковій школі» (Методика вивчення морфології (частин мови: іменник, прикметник, дієслово)).

План заняття:

- 1.Методика вивчення теми «Іменник як частина мови». Вправа «Хто я?».
- 2.Методика вивчення теми «Прикметник як частина мови». Вправа «Супергерой».
- 3.Методика вивчення теми «Дієслово як частина мови». Вправа «Демократія і права людини починаються з тебе».

Основна частина

Методика вивчення теми «Іменник як частина мови»

Вправа 1 «Права дитини» (15 хв.)

Мета вправи: розвивати розуміння зв'язку між правами людини та характеристиками особистості; сприяти усвідомленню власної ідентичності.

Опис вправи Інструкція

1. На першому етапі роботи студенти малюють сонце з промінцями. У центрі сонця прописують словосполучення *права дитини*, на променях – відповіді на запитання «Які права має дитина?», використовуючи іменники.
2. На наступному етапі студенти працюють у парах і ознайомлюються з Конвенцією ООН про права дитини в Інтернет-джерелах (робота зі смартфонами). Вони аналізують її зміст і визначають, про які права дитини йдеться у Конвенції ООН. Потім представляють свої напрацювання.
3. На завершальному етапі роботи студенти виписують із тексту Статті 28 Конвенції ООН про права дитини іменники і виконують морфологічний розбір цієї частини мови.

Стаття 28.

Дитина має право на освіту. Держава вводить обов'язкову, доступну і безплатну початкову освіту, сприяє розвитку різних форм середньої освіти, забезпечує її доступність для всіх дітей. Шкільна дисципліна забезпечується методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини. Освіта має бути спрямована на: розвиток особистості, талантів, здібностей дитини, на виховання поваги до прав людини та основних свобод, на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі миру, дружби, розуміння, толерантності і рівноправності, на виховання поваги до навколишньої природи.

Обговорення

- Які права має дитина?
- Про які права дитини йдеться у Конвенції ООН?
- Які іменники виписали з тексту статті?
- Які істотні ознаки іменника як частини мови?
- Який алгоритм морфологічного розбору іменника як частини мови?

Методика вивчення теми «Прикметник як частина мови» Вправа 2 «Супергерой» (15 хв.)

Мета вправи

- сприяти участі студентів в обговоренні основних характеристик студентського активу (старости групи, профспілкового організатора).

Опис вправи Інструкція

1. Студенти об'єднуються у групи по 4-5 осіб.
2. Учасники отримують стікери та прописують на них характеристики, якими повинен володіти староста групи (профспілковий організатор), використовуючи при цьому прикметники.
3. Кожна група зачитує та прикріплює на дошці характеристики (прикметники) «супергероя» (ліворуч – старости, праворуч – профспілкового організатора).

4. На завершальному етапі роботи студенти записують дібрані прикметники і виконують морфологічний розбір цієї частини мови.

Обговорення

- Якою людиною має бути староста групи? Яким має бути профспілковий організатор?
- Чи повинен староста групи (профспілковий організатор) бути супергероєм? Якщо так, то чому?
- Які обов'язки має староста академічної групи?
- Які права має староста академічної групи?
- Чи несе староста групи відповідальність за виконання своїх обов'язків та використання прав?
- Чи має староста групи дотримуватися конфіденційності в індивідуальній роботі зі студентами академічної групи?
- У яких ситуаціях староста групи (профспілковий організатор) повинен бути, як усі?
- У яких ситуаціях, на вашу думку, староста групи (профспілковий організатор) повинен бути замінений іншою кандидатурою? Як?
- Які прикметники ви дібрали?
- Які істотні ознаки прикметника як частини мови?
- Який алгоритм морфологічного розбору прикметника як частини мови?

Коментар

Після обговорення викладач може запропонувати написати на аркуші паперу свої імена тим, хто зацікавлений зайняти згадані посади.

Методика вивчення теми «Дієслово як частина мови»

Вправа 3 «Демократія і права людини починаються з тебе» (15 хв.)

Мета вправи

- пояснити зв'язок прав людини з демократією.

Опис вправи

Інструкція

1. Студенти отримують перелік тверджень, у якому вони мають відзначити ті, які стосуються їхньої групи (навчального закладу).
2. На наступному етапі студенти висловлюють свої міркування, обґрунтовуючи власні думки.
3. На завершальному етапі роботи студенти визначають дієслова у переліку тверджень і виконують морфологічний розбір цієї частини мови.

Перелік тверджень

- Люди самі вирішують, які речі є для них важливими.
- У більшості випадків люди не приймають рішень безпосередньо, а голосують за тих, хто буде представляти їх та їхні інтереси у ході прийняття рішень.

- Обрані представники працюють на благо всіх людей, а не діють у власних інтересах. Ось чому їм потрібно пояснювати мотиви своїх дій, і вони, звичайно ж, несуть відповідальність за них.
- У групі/навчальному закладі існують певні правила, яких усі дотримуються, щоб жити і працювати разом.
- Рішення приймаються згідно з думкою більшості громадян, але думка меншості також береться до уваги, при цьому групам меншості надається захист.

Обговорення

- Які права людини згадано у твердженнях?
- З якими ситуаціями ми стикаємося в нашій групі (навчальному закладі)?
- Чому право на участь є важливим у групі (навчальному закладі)?
- Що відбувається, коли люди не використовують своє право на участь?
- Які дієслова ви визначили?
- Які істотні ознаки дієслова як частини мови?
- Який алгоритм морфологічного розбору дієслова як частини мови?

Підведення підсумків

Вправа 1

Усі люди різні, але рівні, вони мають однакові права незалежно від біологічних чи соціальних характеристик особистості.

Вправа 2

Орієнтація на усвідомлення студентами важливості участі у процесі визначення студентського активу групи (старости групи, профспілкового організатора); їхніх особистісних характеристик; почуття відповідальності за певну частину студентського життя, добробут інших людей і суспільства в цілому.

Вправа 3

Демократичні процеси базуються на повазі прав людини (передбачають: право на участь у державних і вільних виборах, право на участь у культурному житті суспільства, на свободу думки та вираження). Участь є одним з основних принципів Конвенції про права дитини. Усі люди мають право бути почутими, висловлювати власну думку, впливати на процес ухвалення рішень, які стосуються їх, обмінюватися думками.

Роздаткові матеріали

1. Завдання для груп.
2. Картки-пам'ятки (морфологічний розбір частин мови).

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи

Основна література

7. Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/home>

8. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>

Додаткова література

1. Стіл Джінні, Мередіт Курт, Темп Чарльз Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів» / Джінні Стіл, Курт Мередіт, Чарльз Темп. – Посібники V – VIII. – 163 с.

2. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О.І. Пометун. – К., 2007. – 144 с.

До вправи 1

1. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с. (С. 12)

2. Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас» (вправи «Сила квітів», С. 276–279, «Хто Я?», С. 311–313).

3. Посібник з освіти дітей правам людини «Компасіто» (Загальна декларація прав людини (версія для дітей), С. 313–315).

До вправа 2

1. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с. (С. 17)

2. Голлоб Р., Вайдингер В. «Зростаємо в демократії»: плани уроків для початкового рівня з питань ОДГ/ ОПЛ. Том II («Супергерой?», С. 69, С. 134).

До вправи 3

1. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с. (С. 13)

2. Хартія для кожної людини «Демократія і права людини починаються з нас» («Що таке демократичне громадянство», С. 8–9).

**Колесник Лариса Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики
початкового навчання факультету педагогіки і психології
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова**

Навчальний практикум/заняття з дисципліни "Технології викладання освітніх галузей в початковій школі", 6.010102, магістр.

Тема навчального модулю: Технологія навчання суперечливих питань.

Тема заняття: Особливості навчання суперечливих питань.

Час проведення: 2 год.40 хв.

Назва компетентності: поцінювання культурної багатоманітності, емпатія, відкритість до культурної інакшості, переконань, світоглядів та практик інших людей;

Завдання: студенти будуть:

Знати: специфіку та перешкоди які можуть виникнути у процесі викладання суперечливих питань та стратегії їх подолання.

Вміти: вийти за межі власної психологічної рамки (наприклад, відсторонитися від власного бачення) та уявити, усвідомити і зрозуміти психологічну схему та бачення іншої людини, адаптувати свої шаблони мислення, почуття та поведінку у відповідь на нові можливості, що з'являються в різних ситуаціях, досвід, непередбачувані зустрічі та інформацію.

Форми та методи проведення заняття: мозковий штурм, робота в групах, рольова гра.

Необхідні матеріали: ватман для груп, маркери, скотч, картки з описом «Педагогічна діяльність вчителя» за А.К.Марковою та Р. Стредлінгом, картки з описом завдань «Шість капелюхів» Едварда де Боно.

План заняття:

Вступ	5 хв.
Основна частина:	125 хв.
Мозковий штурм «Суперечливі питання – це...»	10 хв.
Вправа «Шпаргалка для вчителя»	40 хв.
Вправа «Шість капелюхів» Едварда де Боно	75 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття «Снігова куля»	30 хв.

Вступ

Єдина річ яка є стабільною у ХХІ столітті це зміни. Зміни завжди викликають супротив і складнощі в прийнятті, що, в свою чергу, призводить

до ескалації конфліктних ситуацій, виникненню соціальних суперечностей, питань без однозначної відповіді. В школі ми часто уникаємо гострих питань, які потребують дискусії, оскільки вони вважаються занадто складними для обговорення, наприклад, це стосується питань, пов'язаних з екстремізмом, насильством за гендерними ознаками, насильством над дітьми або сексуальною орієнтацією.

Вирішення суперечливих питань у школах стало пріоритетним напрямом у сфері освіти в різних європейських країнах, оскільки воно вдало поєдналося з новим способом мислення у вихованні в дусі демократичного громадянства та освіти у галузі прав людини. Адже уміння долучатися до діалогу з людьми, чії цінності відрізняються від ваших і поважати їх – це ключовий елемент демократичного процесу, необхідний для захисту й посилення демократії та просування культури прав людини¹.

В зазначеному контексті вчитель стикається з певними труднощами саме в процесі своєї педагогічної діяльності, тож наше завдання на цьому занятті ознайомитися з цими труднощами і розробити стратегію педагогічної діяльності вчителя в навчанні суперечливим питанням.

Основна частина

Мозковий штурм «Суперечливі питання – це...»

курсивом виділений підсумок вправи, який в залежності від ступеня підготовки групи може бути озвучений студентами чи безпосередньо викладачем.

Отже, суперечливі питання мають тенденцію викликати сильні емоції, як в межах, так і поза межами класу, що часто вважають найбільшою перешкодою для навчання.

Крім того, за Стредлінгом труднощі викладання суперечливих питань підпадають під п'ять широких категорій:

- (а) Стиль навчання;*
- (б) Захист почуттів учнів;*
- (в) Клімат і контроль у класі;*
- (г) Брак експертних знань;*
- (т) Відповідь на спонтанні запитання й зауваження.*

Яким чином вчитель може подолати ці труднощі?

Вправа «Шпаргалка для вчителя».

Мета вправи: сприяти усвідомленню необхідності розробки детальної стратегії вчителя у процесі навчання суперечливим питанням.

Результат:

- Розуміють важливість розробки стратегії вчителя ;

¹ Навчання суперечливих питань шляхом освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ) [Електронний ресурс] // Рада Європи. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/teaching-controversial-issues-developing-effective-training-for-teache/168076bec3>.

- Здатні озробити обрану стратегію у класі та школі.

Опис вправи: група ділиться на п'ять команд, кожна з яких отримує завдання розробити список «підказок»/правил для вчителя як захистити почуття учнів (2), створити комфортне освітнє середовище і контролювати ситуацію під час обговорення (3), як поводити себе, якщо недостатньо знань для відповіді на запитання (4), як реагувати на спонтанні запитання і зауваження.

Команда № 1 отримує картки зі стилями педагогічної діяльності. Завдання команди – після ознайомлення з матеріалом рекомендувати стиль педагогічної діяльності вчителя для навчання суперечливим питанням.

Див. Допоміжні матеріали 1. Допоміжні матеріали 2.

Викладач:

Ми переконалися, що стратегія яку обирає вчитель повинна бути продумана і залежить від багатьох чинників.

У разі, якщо питання особливо чутливе, краще й безпечніше до нього підходити не прямо, аніж ставити його безпосередньо «в лоб». Одним з методів, який можна використати у такому разі, є метод «Шість капелюхів» Едварда де Бона. Основою цього підходу є концепція паралельного мислення. Паралельне мислення - це мислення конструктивне, при якому різні точки зору і підходи не стикаються, а співіснують

Метод шести капелюхів - це простий і практичний спосіб здолати «хаос думок» за допомогою розділення процесу мислення на шість різних режимів, кожен з яких представлений капелюхом свого кольору.

Зазвичай, коли ми намагаємося думати над вирішенням практичної задачі, ми стикаємося з декількома труднощами. По-перше, ми часто взагалі не схильні думати над рішенням, замість цього обмежуючись емоційною реакцією, яка зумовлює нашу подальшу поведінку. По-друге, ми досить часто демонструємо невпевненість, не знаючи, з чого почати і що робити. По-третє, ми намагаємося одночасно утримувати в голові всю інформацію, що відноситься до завдання, бути логічними, стежити, щоб наші співрозмовники були логічними, бути креативними, бути конструктивними і так далі, і все це, зазвичай, не додає нам впевненості в собі.

Метод шести капелюхів пропонує замість того, щоб думати про все одночасно, навчитися оперувати різними аспектами нашого мислення по

черзі. У кінці роботи усі ці аспекти будуть зібрані разом і ми отримаємо "повнокольорове мислення".

Вправа «Шість капелюхів» Едварда де Боно

Суперечливе питання: «Книжку Лариса Денисенко «Майя та її мами» необхідно читати та обговорювати на уроках позакласного читання з учнями 3-4 класів».

https://vydavnytstvo.com/wp-content/uploads/book_Maja_final_lowres.pdf

Мета вправи:

- тренування нешаблонного мислення;
- розвиток умінь прогнозування власних дій та їх наслідків.

Результат:

- вміння аналізувати ситуацію з різних сторін і відсторонитися від власного бачення;
- здатність адаптувати свої шаблони мислення, почуття та поведінку у відповідь на нові можливості;

Опис вправи: *об'єднайте учасників у 5 команд + одна особа - синій капелюх. Кожна з команд отримує капелюх свого кольору і концентрує увагу при вирішенні проблеми лише на своєму питанні.*

Команда 1. Білий капелюх: інформація.

Білий капелюх використовується для того, щоб направити увагу на інформацію. У цьому режимі мислення нас цікавлять тільки факти. Мікрогрупа, яка отримала білий капелюх, ставить собі питання: «Що ми вже знаємо, яка ще інформація нам потрібна і як нам її отримати?»

Учасники команди готують суху статистику про видання, авторів, наклад і події, які відбувалися навколо презентації книжки. Сюди також можна віднести матеріал по видам сім'ї, які описані в самому творі.

Команда 2. Червоний капелюх: почуття та інтуїція.

У режимі червоного капелюха в учасників сесії з'являється можливість висловити свої почуття й інтуїтивні припущення відносно даного питання, не вдаючись до пояснень про те, чому це так, хто винен і що робити.

Учасники команди описують свої емоції після прочитання книжки, висловлюють припущення як будуть реагувати діти і батьки на зміст художнього твору. Головне завдання – опис емоцій, не ставлення.

Команда 3. Чорний капелюх: критика.

Чорний капелюх дозволяє дати волю критичним оцінками, побоюванням і обережності. Він захищає нас від непродуманих дій, вказує на можливі ризики і підводні камені. Користь від такого мислення безперечна, якщо, звичайно, їм не зловживати.

Учасники команди описують можливі наслідки читання і обговорення книжки з боку адміністрації школи, батьків і дітей. До уваги беруться самі песимістичні прогнози.

Команда 4. Жовтий капелюх: логічний позитив.

Жовтий капелюх вимагає від нас перемкнути свою увагу на пошук переваг і позитивних сторін даної ідеї.

Завдання команди знайти позитивну складову використання художнього твору на уроках позакласного читання. Знайомство з різними типами сімей, прийняття інакшості дозволить дітям збагнути різнобарвність і полікультурність світу. Це може стати фундаментом у формуванні культури класу, основою запобіганню булінгу.

Команда 5. Зелений капелюх: креативність.

Знаходячись під зеленим капелюхом, ми придумуємо нові ідеї, модифікуємо вже існуючі, шукаємо альтернативи, досліджуємо можливості, загалом, даємо креативності зелене світло.

Учасники команди повинні надати ідеї і як мінімізувати ризики найбільш негативних сценарії («чорний капелюх») розвитку подій.

Синій капелюх: управління процесом

Синій капелюх відрізняється від інших капелюхів тим, що він призначений не для роботи зі змістом завдання, а для управління самим процесом роботи. Зокрема, його використовують на початку сесії для визначення того, що належить зробити, і в кінці, щоб узагальнити досягнуте і позначити нові цілі.

Доречно пройти з командами два дискусійних кола.

Хід проведення:

1. Оголошення суперечливого питання і надання командам часу для спільного обговорення відповідно до кольору свого капелюха.

2. Виступ представників команд. Коло 1.

У процесі дискусії спочатку слід надати слово представникам Білого капелюху – перш ніж оцінити будь-яке проблемне питання, варто передусім ознайомитись з інформацією про предмет обговорення.

Після Чорного варто надати слово Жовтому – це урівноважить думки й оцінки.

Останнім потрібно вислухати Синій капелюх.

Послідовність виступів представників капелюхів іншого кольору можна узгодити в процесі дискусії – залежно від активності учасників гри.

3. Презентація від однієї до трьох основних порад від кожної групи.
(«Синій капелюх» фіксує поради на ватмані). Коло 2.

Підведення підсумків.

Вправа «Снігова куля»

Мета: - обміркувати цілі викладання суперечливих питань;

- узагальнити отриманий досвід.

Результати -

- Учасники:

- Розуміють важливість цілей навчання;

- Можуть визначити відповідні навчальні цілі для викладання суперечливих питань.

Метод

1. Представте захід, пояснивши роль цілей навчання й викладання, а також важливість чіткого розуміння наслідків, яких треба досягти. Скажіть учасникам, що ця вправа розроблена для того, щоб допомогти їм прояснити власне розуміння цілей навчання суперечливих питань.

2. Розподіліть учасників на групи по 4 особи.

3. Групи обговорюють, як би вони пояснили мету навчання суперечливих питань групі, що складається з батьків молодших школярів. Це обговорення триває 3-4 хвилини.

4. Два члени з кожної групи залишають її та приєднуються до іншої групи. Вони обмінюються ідеями з попередніх обговорень і створюють нові

обговорення, покращуючи власну відповідь на запитання. Це обговорення триває ще 3-4 хвилини.

5. Процес повторюється доти, доки кожен з учасників не опиниться у групі з кожним іншим учасником.

6. Для обговорення поставте стільці колом.

Роздаткові матеріали:

Допоміжні матеріали 1.

Педагогічна діяльність вчителя, як і будь яка інша діяльність, характеризується певним стилем. В широкому розумінні стиль діяльності - це стала система способів, прийомів, яка проявляється в різних умовах її здійснення. Так, А.К. Маркова визначає їх таким чином.

Авторитарний стиль. Учень розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а не рівноправний партнер. Вчитель особисто вирішує, приймає рішення, встановлює жорсткий контроль за виконанням своїх вимог, використовує свої права без врахування ситуації та думок учнів, не пояснює свої дії учням. Внаслідок чого учні втрачають активність чи здійснюють її тільки під керівництвом вчителя, характеризуються низькою самооцінкою та агресивністю. При авторитарному стилі сили учнів спрямовані на психологічний самозахист, а не на засвоєння знань та особистісний розвиток. Головними методами впливу такого вчителя є наказ та повчання. Для вчителя характерна низька задоволеність професією та професійна нестійкість. Вчителі з цим стилем керівництва головну увагу звертають на методичну культуру, в педагогічному колективі займають позицію лідера.

Демократичний стиль. Учень розглядається як рівноправний партнер по спілкуванню, колега у спільному пошуку знань. Вчитель приймає рішення разом з учнями, враховує їх думку, підтримує самостійність суджень, враховує не тільки успішність, але і особистісні якості учнів. Методами впливу є спонукання до дій, порада, прохання. У вчителів з демократичним стилем керівництва школярі частіше відчують стан спокійного задоволення, високої самооцінки. Вчителі цього стилю більше уваги звертають на свої психологічні уміння, для них характерна велика професійна стійкість, задоволення своєю професією.

Ліберальний стиль. Вчитель відходить від прийняття рішення, передає ініціативу учням, колегам. Організацію та контроль діяльності учнів здійснює без системи, проявляє нерішучість, коливання, В класі нестійкий мікроклімат, замасковані конфлікти.

Аналіз стилів педагогічної діяльності в залежності від її характеру включає такі її сторони: змістовні характеристики стилю (орієнтація вчителя на процес чи результат своєї праці, розгортання вчителем орієнтованого та контроль-оціночного етапів своєї праці); динамічні характеристики стилю (гнучкість, стійкість, вміння переключатися); результативність (рівень знань і навичок учіння у школярів, а також інтерес учнів до предмета). На цій основі А.К. Марковою та А.Я. Ніконовою виділені 4 типи індивідуальних стилів, які характеризують сучасного вчителя.

Емоційно-імпровізаційний стиль (ЕІС). Вчителя з ЕІС вирізняє переважна орієнтація на процес навчання. Пояснення нового матеріалу такий вчитель будує логічно, цікаво, але в процесі пояснення у нього відсутній зворотній зв'язок з учнями. Під час опитування вчитель з ЕІС звертається до великої кількості учнів, в основному сильних, які його цікавлять, опитує їх у швидкому темпі, задає неформальні питання, але мало дає їм говорити, не чекаючи, поки вони сформулюють відповідь самостійно. Для вчителя з ЕІС характерно недостатньо адекватне планування навчально-виховного процесу, для викладання на уроці він відбирає найбільш цікавий матеріал; не такий цікавий, але важливий, залишає на самостійне вивчення учнями. В діяльності вчителя з ЕІС недостатньо представлені закріплення та повторення учбового матеріалу, контроль знань учнями. Вчителів з ЕІС вирізняє висока оперативність, використання великого арсеналу різноманітних методів навчання. Він часто практикує колективні обговорення, стимулює спонтанні висловлювання учнів. Для вчителя з ЕІС характерне невміння проаналізувати особливості та результативність своєї діяльності на уроці.

Емоцій по-методичний стиль (ЕМС). Для вчителя з ЕМС характерні орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу, висока оперативність, деяка перевага інтуїтивності над рефлексивністю. Орієнтуючись як на процес, так і на результати навчання, вчитель адекватно планує навчально-виховний процес, поетапно відпрацьовує весь навчальний матеріал, уважно слідкує за рівнем знань всіх учнів (як сильних, так і слабких), в його діяльності постійно представлені закріплення і повторення учбового матеріалу, контроль знань учнів. Такого вчителя вирізняє висока оперативність, він часто змінює види робіт на уроці, практикує колективні обговорення. Використовуючи багатий арсенал методичних прийомів при обробці навчального матеріалу, прагне активізувати дітей не зовнішньою розважальністю, а справді зацікавити особливостями самого предмету.

Розмірковуюче-імпровізаційний стиль (РІС). Для вчителя з РІС характерні орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу. В порівнянні з вчителями емоційних стилів, вчитель з РІС проявляє меншу винахідливість у підборі і варіюванні методів навчання, не завжди може забезпечити високий темп роботи, менше практикує колективні обговорення, скорочує час спонтанних висловлювань під час уроку, ніж вчителі з емоційним стилем. Учитель з РІС менше говорить сам, особливо під час опитування, та прагне впливати на учнів непрямим шляхом (за допомогою підказок, уточнень і т.д.), дає можливість учням детально оформити відповідь.

Розмірковуючо-методичний стиль (РМС). Орієнтуючись переважно на результати навчання і адекватно плануючи навчально-виховний процес, вчитель з РМС проявляє консерватизм у використанні засобів педагогічної діяльності. Висока методичність (систематичність закріплення, повторення навчального матеріалу, контроль знань учнів) поєднується з невеликим, стандартним набором методів навчання, перевагою репродуктивної діяльності учнів, рідким проведенням колективних обговорень. Під час опитування вчитель з РМС звертається до невеликої кількості учнів, дає кожному багато часу на відповідь, особливу увагу приділяє слабким учням. Для вчителя з РМС характерним є рефлексивність [2].

Допоміжні матеріали 2.

Підхід «нейтрального керівника» – у ньому від вчителя вимагається не виражати будь-яких особистих поглядів або переконань, якими б вони не були, а виступати лише фасилітатором обговорення. І хоча цей підхід може допомогти зменшити ймовірність неправомірного впливу вчителя, може виявитися, що його важко підтримувати, особливо у разі висловлення непоінформованих поглядів, інколи вони можуть призводити до посилення наявного ставлення упереджень. Дехто вважає, що він може поставити під сумнів авторитет вчителя перед класом.

«Збалансований» підхід – у ньому від вчителя вимагається надавати учням широкий спектр альтернативних поглядів щодо питання, бути якомога переконливішим, не розкриваючи при цьому власних поглядів. І хоча перевага цього підходу полягає у тому, що він демонструє багатовимірність питання, а також наводить ідеї та аргументи, до яких учні в іншому випадку самі б не дійшли, цей підхід може створити враження, що усі погляди рівноцінні обґрунтовані. Також він допускає висловлення деяких дуже незвичних тез, які можуть лише посилити наявні упередження.

Підхід «Адвокат диявола» – у ньому від вчителя вимагається свідомо займати сторону, протилежну стосовно поглядів, які висловлюють учні. І хоча такий підхід забезпечує висловлення і серйозне сприйняття великого переліку поглядів, учні можуть помилково почати асоціювати вчителя з деякими поглядами, що були висловлені ним у межах цього підходу. Крім того, наявні упередження можуть бути посилені за умови, що певні тези будуть спричиняти аж занадто активні суперечки.

Підхід «загального зобов'язання» – у ньому від вчителя вимагається розповідати про власні погляди у певний момент дослідження питання. І хоча такий підхід допомагає учням дізнатися про ставлення й упередження вчителя, враховувати їх, а також показує їм модель відповіді на суперечливі питання, побічним ефектом може стати те, що вони будуть сприймати цей погляд лише тому, що він належить вчителю.

Підхід «союзника» – у ньому від вчителя вимагається ставати на сторону учня або групи учнів. І хоча цей підхід може допомогти слабшим учням або маргінальним групам, дати їм можливість висловитись та продемонструвати, як можна вибудовувати і розвивати власні аргументи, він також може стати причиною того, що в інших учнів виникне враження, ніби вчитель просто використовує його для пропагування власного погляду або виявляє фаворитизм.

Підхід «офіційного курсу» – у ньому від вчителя вимагається висловлювати погляди, яких дотримуються органи державної влади. І хоча цей підхід може надати процесу навчання офіційної легітимності й захистити вчителя від звинувачень з боку органів влади, у разі, якщо вчитель має інший погляд, він може відчувати себе під загрозою, а це може призвести до того, що учні вважатимуть їхні обговорення неважливими, оскільки враховується лише один погляд².

Список використаної літератури:

1. Маркова А. К. Психология труда учителя: Кн. для учителя. — М.: Просвещение, 1993. — 192 с. - (Психол. наука — школе) . — ISBN 5-09-003639-X.
2. Навчання суперечливих питань шляхом освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ) [Електронний ресурс] // Рада Європи. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/teaching-controversial-issues-developing-effective-training-for-teache/168076bec3>

² Stradling, R., Noctor, M., Baines, B. (1984). *Teaching Controversial Issues*. London: Edward Arnold.

3. О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. Вікова та педагогічна психологія, 2001.
4. Stradling, R., Noctor, M., Baines, B. (1984). Teaching Controversial Issues. London: Edward Arnold.

Куземко Леся Валентинівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка

Семінарське заняття

Тема: «Дитиноцентризм, або школа для дітей»

Місце у навчальній дисципліні: може бути використано під час викладання навчальної дисципліни «Педагогіка» у змістовому модулі «Інноваційні підходи до організації партнерської взаємодії в новій українській школі» спеціальність 013 «Початкова освіта».

Час проведення: 1 год. 20 хв. (2 академічні години).

Назва компетентностей:

- **цінності:** повага до людської гідності та прав людини, дитини;
- **ставлення:** відповідальність;
- **навички та вміння:** емпатія, аналітичне та критичне мислення;
- **знання та їх критичне розуміння:** знання самого себе та критична самооцінка

Очікувані результати:

- студенти опрацюють особисті стереотипи та власне упереджене ставлення, виявлять їх походження;
- опрацюють матеріали про права дитини, розглянуть та обговорять характер прав дитини (універсальність, невід'ємність, взаємозалежність);
- сформулюють та опрацюють правила та прийоми відповідального ставлення та вміння відстоювати права дитини;
- опрацюють прийоми критичного оцінювання інформації, вміння вести переговори, відстоювати свою думку, поважати думку інших.

Форми та методи проведення заняття: інформаційне повідомлення, проблемні запитання, бесіда, руханка, робота в групах.

Необхідні матеріали:

- дошка (фліпчарт), магніти або клей, 2 маркери різного кольору, капелюх або коробка для жеребкування;
- для вправи «Вожатий в літньому дитячому таборі» на кожную групу: інструкція, картка для запису імен обраних дітей, ручка;
- для вправи «Аукціон прав»: 20 карток (по 4 на групу) з правами дітей (на кожній зазначене право з Конвенції ООН про права дитини), 40 жетонів (по 10 на групу (можна вирізати кольорові кружечки з паперу), картки для жеребкування із цифрами від 1 до 5;
- форми для самооцінювання роботи в групах (одна на кожного студента).

План заняття:

Вступ	5 хв.
Основна частина:	70 хв.

Вправа «Вожатий в літньому дитячому таборі» (на основі вправи «Всемирный летний лагерь» із посібника: <i>Компасито: пособие по обучению детей правам человека / М. Бредероде-Сантос, Д. Клейес, Р. Фазах, А. Шнайдер, Ж. Селени / Под. ред. Ж. Селени. – Венгрия, СоветЕвропы, сентябрь, 2008.– С. 76-79)</i>)	30 хв.
Вправа «Аукціон прав» (на основі вправи «Важнее для кого» із посібника: <i>Компасито : пособие по обучению детей правам человека / М. Бредероде-Сантос, Д. Клейес, Р. Фазах, А. Шнайдер, Ж. Селени / Под. ред. Ж. Селени. – Венгрия, СоветЕвропы, сентябрь, 2008. – С. 72-75)</i>)	40 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття	5 хв.

Вступ (5 хв.):

Викладач повідомляє тему заняття. Пропонує послухати заяву батьків до директора школи з вимогою забрати з класу їхніх дітей новенького учня (*див. інформація для викладача*). Попросити студентів усно дати відповіді на запитання:

- Як би ви були вчителем цього класу, як відреагували б на подібну ситуацію?
- Якою, на вашу думку, буде реакція директора на подібну заяву?
- Які обставини вплинули на реакцію батьків?

Викладачу важливо на цьому етапі не давати власну оцінку висловлюванням студентів, він фіксує відповіді на листі паперу/фліпчарті.

Основна частина (70 хв.):

1. Вправа «Вожатий в літньому дитячому таборі»- 30 хв.

Мета вправи:

- навчити студентів усвідомлювати наявність стереотипів й упередженого ставлення, їх походження; розуміти позитивні і негативні наслідки упередженого ставлення до учнів;
- опрацювати прийоми критичного оцінювання інформації;
- сформувані вміння наводити аргументи в підтримку власної думки, поважати думку інших у процесі обговорення й вибору дітей;
- розвинути навички критичного осмислення власних ставлень, відчуттів, суджень.

Опис вправи:

1. Об'єднати учасників у малі групи (до 5 груп по 3-5 осіб)(*можна запропонувати учасникам вишикуватися в одну шеренгу за днями народження, починаючи з січня. При цьому говорити нічого не дозволяється, лише використовувати різні жести. Перша п'ятірка учасників – група 1, друга п'ятірка – група 2 і так далі*) – 1 хв.

2. Кожній групі роздати інструкції, картки для запису імен обраних дітей та ручку. Дати 2 хв. час на ознайомлення з інструкцією і характеристиками дітей.

3. Пояснити, що кожна група повинна обрати із запропонованого переліку п'ятеро дітей (за власним уподобанням) та написати їхні імена на розданих картках (дати час для обговорення кандидатур в групі – 5 хв.).

4. Попросити кожную групу розмістити свої картки на дошці (фліпчарті) за допомогою клею або магнітів - 1 хв.

5. Запропонувати одному студенту (за бажанням) виділити кольоровим маркером імена дітей на прикріплених картках, яких назвали більше одного разу. Окремо (іншим кольором) на дошці (фліпчарті) написати імена дітей, яких ніхто не обрав. - 1 хв.

Обговорення(20 хв.) :

- Наскільки складно, чи легко було обирати дітей у свою групу?

- Наскільки складно було робити вибір, орієнтуючись на обмежену інформацію про дитину?

- Чи виникали суперечки у малих групах стосовно певних кандидатур? Яких саме? Чому?

- Якими мотивами ви керувалися обираючи ту чи іншу дитину?

- Чи відстоювали ви свою позицію щодо обраної кандидатури під час обговорення в групі?

- Чому лишилися необрані діти? (*обговорити кожную кандидатуру*).

- Як ви вважаєте, з якою метою ми провели цю вправу?

- Про що ми дізнались, на що звернули увагу?

Викладач повинен виділити час на висловлювання студентів. Також викладач повинен надати свої коментарі та підвести підсумки обговорення.

Вправа 2. «Аукціон прав» - 40 хв. (*може використовуватися окремо, або як продовження попередньої вправи*)

Мета вправи:

- опрацювати права дитини, сформувати розуміння про універсальність, невід'ємність і взаємозалежність прав людини, дитинина прикладі використання ранжування та ведення переговорів;

- сформувати відповідальність щодо дотримання прав дитини та уміння відстоювати її права;

- розвинути навички критичного оцінювання інформації та власних суджень.

Опис вправи:

1. Об'єднати учасників у п'ять груп (до 5 осіб) (*за умови продовження попередньої вправи, групи лишаються у тому ж складі та забирають свої картки з іменами дітей, які попередньо прикріплювали на дошці*).

2. Роздати кожній групі по 10 жетонів і по 4 картки з правами дітей (на кожній зазначене право з Конвенції ООН про права дитини). Дати час для ознайомлення зі змістом своїх карток – 2 хв.

3. Повідомити, що кожна група протягом гри може змінити картки з «менш важливими», на їхню думку, правами на картки з «більш важливими»

для «своїх» дітей. Пояснити, що вони повинні обговорити в групах (3 хв.) які картки з правами лишать «своїм» дітям, а які «продаватимуть» на аукціоні. При цьому, із чотирьох карток у себе вони можуть залишити лише дві картки, а інші дві – представити як лоти.

4. Під час аукціону, кожна група (черговість визначається шляхом жеребкування) по черзі оголошує лот: зачитує зміст картки, яку хоче «продати», розповідає важливість зазначеного права й називає стартову «суму» (кількість жетонів). Інші групи «купують» картки, підвищуючи ставки. Отримані з продажу карток жетони, група використовує для «купівлі» інших карток. Якщо картка «не продалася» її відкладають окремо, в такому випадку група втрачає «власність»- 15 хв.

Обговорення- 20хв.:

По закінченню аукціону попросити групи повідомити, які права вони «здобули» для «своїх» дітей. Чому саме ці права для них є дуже важливими? Чи важко зробити вибір? Чому? Які аргументи наводились в групах для визначення «менш важливих» та «більш важливих» прав?

Якщо залишилися «непродані» картки, попросіть студентів пояснити чому саме ці права вони визначили як «менш важливі» для «своїх» дітей. Чи впливали на їхній вибір власні ставлення та досвід? Обговоріть, що відбудеться якщо ми дійсно відмовимося від цих прав.

Попросіть 1-2 студентів (за власним бажанням) навести приклад впливу втрати «менш важливого» права на дитину, ім'я якої зафіксовано на картці, або на ту, ім'я якої лишилося не обраним (*див. попередню вправу*).

Дізнайтеся чи змінили студенти свою думку щодо того, які права є найбільш потрібними дітям? Чому так важливо, щоб всі діти мали однакові права?

Викладач повинен підвести студентів до розуміння необхідності володіння повним обсягом прав кожною дитиною. Пояснити, що саме вчитель несе відповідальність за дотриманням прав дитини.

Підведення підсумків заняття – 5 хв.

- Чи було важко працювати в групі? Які були труднощі? Як ви досягали спільної мети в групі?
- Що нового студенти для себе дізналися виконуючи вправи?
- Чи змінилась у когось думка щодо заяви батьків про переведення до іншого класу Ману (*див. початок заняття*)?
- Чому стереотипи ведуть до дискримінації?
- Хто несе відповідальність за дотриманням прав дітей у школі?

Самооцінювання роботи в групах (*форми для самооцінювання*).

Домашнє завдання: створити соціальну рекламу про права людини (міні-проекти).

Роботу виконувати підгрупами (до 5 осіб). Відеоролик до 3-х хвилин, або колаж з різних доступних матеріалів, головна мета: допомогти дітям

краще зрозуміти що таке право. Реклама може бути як про права людини загалом, так і про одне конкретне.

На що звернути увагу під час створення реклами:

- *Наскільки реклама буде цікавою та зрозумілою для дітей?*
- *Чи зрозуміло передано зміст права?*
- *Чи запам'ятається дитині?*

На наступному занятті варто обговорити відповідність вимогам розроблені міні-проекти. Ті з них, які відповідають вимогам, студенти демонструватимуть учням базових шкіл під час педагогічної практики.

Інформація для викладача:

1. Для вступу текст заяви:

«Директору СЗШ № 126 м.
Києва Головатенко Н.А
батьків учнів 4-А класу

Заява

Ми, батьки учнів 4-А класу просимо Вас посприяти в належному освітньому процесі наших дітей. 5 березня 2017 р. до нашого класу був переведений учень Ману Н. (ромської етнічної меншини), який заважає своєю поведінкою вчитись нашим дітям. Для нас, батьків, є боляче те, що він дозволяє собі ображати, бити, принижувати гідність однокласників. В його поведінці спостерігається жорстокість, ненависть до дітей і вчителів. З його появою у школі з'явилися випадки дрібних крадіжок.

У зв'язку з цим вчителям важко налагодити навчальний процес в класі, бо приділяється увага дисципліні Ману більше, ніж навчанню наших дітей.

Вчитель Ніна Іванівна з першого класу виховала в наших дітях повагу один до одного, доброзичливість, в нашому класі панувала належна моральна атмосфера.

Тому Ми вимагаємо, щоб учня Ману М. забрали з нашого класу.

/Підписи 18 батьків/»

2. Для вправи «Вожатий в літньому дитячому таборі» підготувати інструкції для кожної групи, продумати імена і характеристики для 20-25 дітей. Кількість і характеристики дітей можна адаптувати до мети заняття.

3. Для вправи «Аукціон прав». Важливо, щоб студенти попередньо ознайомилися зі змістом «Конвенції ООН про права дитини». За умови проведення цієї вправи окремо від попередньої, рекомендуємо після розподілу на групи, роздати студентам довільні фото дітей та придумати кожній групі ім'я та коротку історію життя «своїй» дитині.

Роздаткові матеріали:

1. До вправи «Вожатий в літньому дитячому таборі»

Інструкція для учасників:

Ви обрані вожатими в літній табір відпочинку для дітей віком 7-8 років. Діти тільки приїхали до табору і незнайомі між собою. Вам необхідно набрати групу (5 дітей) з якими працюватимете протягом 2-х тижнів, придумати групі назву. Зі своєю групою вам потрібно прийняти участь у змаганнях між командами табору (головна умова – всі п'ятеро дітей задіяні у кожному заході):

- 1) виконати танець;
- 2) приготувати одну традиційну страву будь-якої іноземної країни;
- 3) пройти квест, в ході якого передбачено біг, стрибки, лазіння, інтелектуальні завдання;
- 4) підготувати інформаційний ресурс (блог, презентація, сайт, газета тощо) про свою групу, з описом цікавих відомостей із життя кожної дитини.

Оберіть п'ятеро дітей із запропонованого списку і запишіть їхні імена у картці та назву вашої групи.

Список дітей:

1. Максим зі зламанною ногою на костиліях.
2. Оксана в інвалідному візку.
3. Олена, яка погано чує, але вміє читати по губах.
4. Кхамало з ромської етнічної меншини.
5. Меіксианг (китаянка), дитина із родини емігрантів, яка дуже погано володіє українською мовою, трохи краще – англійською.
6. Сашко із бідної родини (батьки не можуть забезпечити дитину всім необхідним).
7. Артем із сім'ї з великими матеріальними статками.
8. Маргарита, у якої відомі й впливові батьки.
9. Тетяна, охайна дитина, яка чітко виконує всі вказівки дорослого й постійно запитує, як діяти у тій чи іншій ситуації.
10. Сергій, у якого відсутня права рука.
11. Ніна, яка носить окуляри з товстими лінзами.
12. Михайлик, дуже активна дитина з підбитим оком.
13. Ірина, спокійна, слухняна дитина, яка видається не дуже розумною.
14. Олег, тиха, сором'язлива дитина, часто плаче.
15. Євген із неблагополучної родини.
16. Муса із мусульманської родини.
17. Момо, дитина-емігрант із Африки.
18. Денис (вегетаріанець).
19. Наталка із дуже довгим волоссям.
20. Василь, повільний хлопчик із зайвою вагою.
21. Артем, фізично розвинений хлопчик, який видається дорослішим за однолітків.
22. Каролайн, дівчинка з української сім'ї, народилася і виросла в Німеччині, зараз проживає з бабусею в Україні.

Картка на кожну групу

Назва групи _____:				
Імена дітей:				
1	2	3	4	5
_____	_____	_____	_____	_____

2. До вправи «Аукціон прав»

Картки із правами дітей з Конвенції про права дитини

<p>Стаття 5 Держава поважає відповідальність, права і обов'язки батьків чи членів розширеної сім'ї.</p>	<p>Стаття 6 Кожна дитина має невід'ємне право на життя.</p>	<p>Стаття 7 Дитина має право на ім'я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їх піклування.</p>	<p>Стаття 8 Дитина має право на збереження своєї індивідуальності й громадянства.</p>
<p>Стаття 9 Дитина має право не розлучатися з батьками, за винятком випадків, ..., що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини.</p>	<p>Стаття 13 Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду.</p>	<p>Стаття 14 Повинно поважатися право дитини на свободу думки, совісті та релігії.</p>	<p>Стаття 15 Дитина має право на свободу асоціацій і мирних зборів.</p>
<p>Стаття 16 Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, ..., незаконного посягання на її честь і гідність.</p>	<p>Стаття 17 Держава забезпечує право дитини на доступ до інформації із національних та міжнародних джерел</p>	<p>Стаття 19 Держава вживає всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства...</p>	<p>Стаття 24 Дитина має право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я</p>

Стаття 27 Дитина має право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку	Стаття 28 Дитина має право на освіту. Держава вводить обов'язкову, доступну і безплатну початкову освіту.... Шкільна дисципліна забезпечується методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини.	Стаття 30 Дитина має право користуватися своєю культурою.	Стаття 31 Дитина має право на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.
Стаття 32 Дитина має право на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може завдати шкоди її життю та розвитку	Стаття 33 Дитина повинна бути захищена від незаконного зловживання наркотичними засобами.	Стаття 40 Кожній дитині, яку звинувачують у порушенні законодавства або у злочині, гарантується презумпція невинності, поки її вина не буде доведена	Стаття 38 Держава зобов'язана вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

Форма самооцінювання групової роботи студента

Просимо Вас надати відповіді щодо тих позицій, які вказані у таблиці				
Компоненти оцінювання	ні	частково	так	Приклади (за можливості)
Активна участь прийнятті рішень групи				
Прийняття на себе керівної ролі в групі				
Заохочення інших до участі в роботі				
Відстоювання своїх позицій, думок				
Прийняття аргументів інших				
Чітке виконання обов'язків у групі				

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи:

1. Демократична школа : практичний посібник / М. Рафальська, А. Донець, М. Мельникевич-Чорна, І. Сабор, Х. Чушак. / Загальна редакція: О. Шинаровської. – Європейський центр імені Вергеланда, 2017.–38 с.
2. Компасито: пособие по обучению детей правам человека / М. Бредероде-Сантос, Д. Клейес, Р. Фазах, А. Шнайдер, Ж. Селени / Под. ред. Ж. Селени. – Венгрия, Совет Европы, сентябрь, 2008.– 350 с.

3. UnicefУкраїна [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Конвенція ООН про права дитини.– Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/children_11699.html (дата звернення 08.05.2018). – Назва з екрана.

Навчальний практикум/заняття

Тема навчального модулю: Світ, що змінюється (the changing world).

Тема заняття: Глобалізований світ і ринок праці. Конкуренція. *The Globalised World and Labour Market. Competition.*

Мова комунікації на занятті: англійська.

Місцеу навчальній програмі/дисципліні/напрямом підготовки: може бути використаний під час викладання навчальної дисципліни «Професійне спілкування іноземною мовою», спеціальність 012 дошкільна освіта, II-й освітній рівень (магістерський).

Час проведення 1 год. 25хв. (1 пара)

Назва компетентності (громадянська свідомість, прийняття невизначеності комунікативні навички та багатомовність, аналітичне та критичне мислення, навички співпраці)

Завдання.

Студенти будуть знати:

- основні поняття та їхні визначення з теми глобалізації та ринку праці: globalization, global civilization, integration, labormarket, equity and excellence, labour market integration, teacher education, intensification;
- фактори, які впливають на ринок праці у світі: **demographic trends, sociocultural factors, trends in investment and outsourcing;**
- особливості прояву глобалізаційних процесів у педагогічній освіті: the global transformations that require that people develop new skills, new experiences, new knowledge and schools have an important role in this sense;
- про важливість педагогічної освіти у контексті світового та європейського освітніх просторів та особливості педагогічної освіти для розвитку громадянського суспільства: the role of the teachers and the way they should teach in this new high-tech global economy, people are learning in new ways for new purposes and schools and teachers should adapt themselves for this new reality and rearrange their skills, achievements and previous experiences to adapt themselves to new opportunities.

Вміти:

- вести бесіду-діалог проблемного характеру на тему пов'язану з процесами глобалізації та ринком праці, визначати основні фактори впливу глобалізаційних процесів на ринок праці;
- визначати та враховувати важливість прийняття невизначеності під час комунікації з іншими;
- уміти спілкуватись між собою та з викладачем, вести діалог англійською мовою на тему про глобалізацію, конкуренцію та ринок праці;
- уміти співпрацювати у колективі та групі;
- приймати рішення щодо представлення результатів вирішення проблемних завдань, які подаються викладачем;

Форми та методи проведення заняття: (форми проведення вправ: робота у групах, бесіда, індивідуальні завдання, самостійна робота, інтерактивна комунікація, мозковий штурм)

Необхідні матеріали: фліпчарт з маркерами та листами формату А2, стікер-блокнот для нотаток, мультимедійна презентація по темі глобалізація, ринок праці та конкуренція; відеоматеріал по темі «Роль педагога у глобалізованому суспільстві», аркуші паперу А3, скотч, картки з тематикою пов'язаною з проблемами глобалізації, ринком праці, конкуренцією в світі та педагогічною освітою)

План заняття:

Вступ	10 хв.
Основна частина:	65 хв.
Вправа «Інтерактивна бесіда»	25 хв.
Вправа «Розуміння поняття та визначення факторів впливу»	15хв.
Вправа «Моя професія важлива тому, що...»	10хв.
Вправа «Обери позицію»	15 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття	10 хв.

Вступ

Знайомство. Для цього необхідно провести вправу «**Що в імені?**» за круговим принципом. Студенти повинні назвати себе і озвучити коротку відповідь (1 фраза) на одну з наведених нижче тем:

- що мені подобається або не подобається в моєму імені;
- на честь кого мене назвали;
- прізвисько, яке мені подобається чи не подобається;
- походження мого імені.

Кожний наступний студент повинен назвати ім'я попереднього співрозмовника, його репліку-відповідь, а потім представити себе за

аналогічною схемою. Вправа продовжується до моменту поки всі студенти групи представляться.

Виявлення очікувань студентів з вивчення дисципліни.

Викладач просить озвучити свої очікування від вивчення дисципліни, що вони хотіли б дізнатися, яка тематика є цікавою. Очікування та відповіді студентів можна записати у вигляді таблиці на фліпчарті або на дошці. Після короткого опитування можна провести міні екскурс по дисципліні, в якому презентувати мету, завдання, орієнтовні змістові модулі, зорієнтувати студентів щодо форм контролю та методикою оцінювання, озвучити та узгодити зі студентами своєрідні правила «Поведінки на практичних заняттях, роботи, отримання оцінок тощо».

Варіанти запитань викладача:

What do you think the discipline “Foreign language professional communication” is about?

What questions did you come to this seminar (practical classes) with?

What consultation, information, or skills would you like to gain as a result of discipline (this classes)?

What properties would you like to develop during discipline (this classes)?

What are your expectations about these occupations? What is most interesting to you?

Основна частина.

1. *«Інтерактивна бесіда».*

Мета вправи: розвинути у студентів почуття впевненості в собі та поваги до думок інших людей; сформувати вміння слухати своїх одногрупників, аналізувати відповіді інших та доповнювати їх своїми судженнями, узагальненнями (розвиток аналітичного та критичного мислення).

Опис вправи.

По завершенню вступної частини викладач звертається до студентської аудиторії із запитанням «What do you consider the globalization is?». Викладач спонукає всіх студентів висловити своє припущення щодо поняття «globalization», студенти відповідають, викладач записує їхні відповіді у формі ключових фраз на другому аркуші паперу на фліпчарті.

«Does Globalization influence on our (your, my) life? How? Does globalization influence on labor market? How? Does globalization have influence on teacher education? How we can track it? What are the indicators of this process?».

Робота над темою практичного заняття. У цьому блоці передбачається ознайомлення студентів з основними поняттями та їхніми

визначеннями на основі опрацювання тестів, запропонованих викладачем шляхом «сліпого вибору».

Після отриманих у вправі відповідей викладач оголошує тему практичного заняття:

«As, you've already have understood, today we will speak about Globalization, global labor market, teacher profession in the context of these phenomenon. For our creative work and better organizing of the better process of studying of the mentioned phenomenon, I propose you to group in several groups. We'll do it with the help of the exercise "I associate myself with a/an... today"».

З метою подальшої організації роботи викладач групує студентів у підгрупи. Це можна зробити за допомогою вправи «*Сьогодні я асоціюю себе з ...*». Студентам пропонується проасоціювати себе з певною істотою та встати в шеренгу з іншими студентами відповідно до певного критерію (наприклад, зросту, віку, розміру, ін..). По завершенню формування шеренги викладач розділяє аудиторію студентів на 4-5 груп по 5-6 осіб, залежно від загальної кількості.

Вправа «*Розуміння поняття та визначення факторів впливу*».

Форма проведення вправи: робота в групах.

Мета вправи: навчити студентів самостійно опрацьовувати навчальний матеріал; формувати навички автономного навчання, лінгвістичні, комунікативні навички та багатомовність; усвідомлювати важливість прийняття невизначеності та впливу різних факторів на ринок праці; розвивати здатність до співпраці та емпатію.

Опис вправи.

Після групування студентів, викладач пропонує їм обрати одну з 4-5 карток з текстом пов'язаним з темою практичного заняття. На основі запропонованих на опрацювання текстів, студенти повинні представити своє тлумачення основних понять теми (globalization, labormarket, competition in labor market). В процесі представлення студентами однієї групи, студентам інших груп пропонується уважно слухати та доповнювати попередні відповіді інформацією, яка не озвучувалась раніше.

Підсумком вправи буде перелік понять та їхніх визначень занотованих студентами в процесі роботи в підгрупах та в процесі озвучення.

2. Наступним етапом вчення теми буде опрацювання матеріалів по питанню педагогічної освіти та впливу глобалізації на ринок педагогічної праці.

Для перегрупування учасників для проведення наступної вправи можна використати метод «Знайди свій колір». Для цього учасникам пропонується обрати кольорову стрічку (картку) з конверту. У конверт поміщають

різнокольорові стрічки (кольорові картки) у пропорційній кількості відносно учасників. Наприклад на 20 студентів 4 кольорових набори карток, в результаті отримаємо 4 групи студентів по 5 учасників у кожній підгрупі.

Вправа *Моя професія важлива тому, що...».*

Форма проведення вправи: інтерактивне спілкування, «мозковий штурм».

Мета вправи: розвивати у студентів впевненість у собі шляхом через формування ставлення до професії педагога; вміння слухати і спостерігати, аналітичне та критичне мислення.

Опис вправи.

Групам студентів пропонується обговорити значення педагогічної професії та її місце в глобальному світі, скласти список за категоріями: «Педагогічна професія важлива у світовому контексті тому, що...».

Підсумком вправи буде спільно складений перелік аргументованих тверджень щодо значення педагогічної професії у глобальному контексті.

3. Вправа *«Обери позицію».*

Мета вправи: сприяти розумінню права і свободи людини, розвивати повагу до інших людей та їхніх поглядів, формувати компетентність з прийняття невизначеності.

Опис вправи.

1. У різних кутках аудиторії розміщено таблички з написами: «Згоден/згодна», «Не згоден/не згодна», «Не визначився/не визначилася».

2. Викладач читає твердження. Студенти слухають запропоновані твердження та обирають відповідну позицію, вказану на табличках.

3. Студенти, які зайняли протилежні кутки, мають пояснити, чому вони вибрали такі позиції.

4. Студенти можуть змінювати власну позицію, коли вони слухають коментарі одне одного.

Перелік тверджень:

- A teacher must work only in the country where she/he was born.
- Teacher's knowledge of a foreign language guarantees his/her tolerance formation.
- Every modern teacher should know any foreign language in order to have a good job.
- Teacher is a respective profession in my country.

Обговорення:

Prove your position. (Кожній із підгруп студентів пропонується впродовж 1-2 хвилин пояснити, чому вони обрали свою позицію щодо того чи іншого твердження).

Did someone change their mind when listening to the comments of other students? If so, what arguments did they convinced?

What function of the language manifests itself in the process of explaining their own position and position of others: communication, knowledge, influence.

Наступним завданням для утворених груп є складання списку особливостей впливу глобалізації на педагогічну освіту. Для цього студентам пропонується допоміжний матеріал з вивчення теми, а саме: тексти з питання глобалізації і педагогічної освіти.

Підсумок полягає в тому, що групи студентів обговорять значення педагогічної освіти в глобальному світі та складуть список глобальних факторів впливу на педагогічну освіту та їх особливості.

Підведення підсумків.

Викладач пропонує студентами узагальнити почутий на практичному занятті матеріал використовуючи фліпчарт та листки із скікер-блокноту. Для цього групам студентам пропонується написати на листочках із стікер-блокнотів по кілька ключових фраз стосовно понять: глобалізація (1 група), сучасний ринок праці (2 група), фактори впливу на ринок праці (3- група) педагогічну професію у суспільстві (4 група) та педагогічна освіта у глобалізованому світі (5 група). В залежності від кількості студентів у групі окремі завдання можна об'єднувати. Після того, як кожна з груп озвучить свої узагальнення шляхом презентації стікерів з надписами на фліпчарті (чи дошці) викладач може ще раз коротко у кількох реченнях резюмувати вивчену тему.

Завершення заняття відбувається оцінюванням через саморефлексію, можливе також динамічне оцінювання та/або з аргументованим оцінюванням викладача.

Завдання для опрацювання вдома (його виконання передбачається самостійною роботою, яка визначена змістом програми; задача відбувається у рамках консультативних годин викладача). Кожному студенту дається завдання на поглиблене опрацювання текстів (за вільним вибором студента), які використовувались на практичному занятті, опрацювання тексту передбачає підготовка тексту, виписка словника до тексту, ключових понять та його переказ викладачеві у рамках консультацій.

Інформація для викладача

Роздаткові матеріали:

Можуть містити таблиці, малюнки, інші наочні розробки, що будуть використані під час проведення заняття. Їх назви також слід вказати/назвати вище, у частині «Необхідні матеріали».

1. Картки з назвами текстів (4-6 тем) до прешої вправи.

Тематика тестів:

Global Labor Market

Defining and Characterizing Globalization.

[Labor Markets and Feminization of Labor Force](#)

[Globalization and Associated Changes](#)

Responding to global competition

2. Текст «Globalization and Teacher Education»[Electronic International Interdisciplinary Research Journal \(EIIRJ\) {Bi-Monthly},2012 May/June http://www.aarhat.com/eiirj/wp-content/uploads/2017/09/eiirj_may_jun_2012_09.pdf](http://www.aarhat.com/eiirj/wp-content/uploads/2017/09/eiirj_may_jun_2012_09.pdf)

Тексти для опрацювання студентами:

Text 1.

Global Labor Market

What is a global labor market? First, we should define the meaning of a labor market. A labor market is the relationship of communication between the suppliers and the demanders so that they are able to do business together. The global aspect of the labor market refers to the world and all that contribute within this measure, also known as globalization.

Globalization is the process of integrating regions through societies, political systems, economies, and culture to share ideas between the countries. What is better than that? You can learn and use ideas and customs from other countries and this process profits all that take part in it. Culturally, this is beneficial because we are learning from other countries and bridging the gap between countries. All around, globalization is a positive action because we can learn from each other and better our countries with other ideas and in turn work for the good of the whole world.

On the contrary, some believe that globalization only creates clash within a province. With jobs being scarce in more developed countries because of the crisis, jobs being filled by immigrants could have a negative effect on the people of a country and with most immigrants moving to a region with a higher labor market and better chance of earning a better wage for their families, in turn these countries are homes for most of the migrants in the world.

Potentially, it could give people the impression that immigrants are a negative thing. Some think that too much globalizing could give corporations too much power in the long run because they would be trusted with too much.

With the good intentions of this global labor market idea of globalization, I believe with a checks and balance type of system we could make it work.

Text 2.

Defining and Characterizing Globalization.

In its simplest form, globalization is meant to capture the idea that the world through its numerous nation-states has increased its inter-connectedness at a tremendous pace over the last two to three decades. The paper attempts firstly to identify the five key economic markers of globalization, namely: The growth in trade flows between economies around the globe; the proliferation of ICTs, captured more specifically as technological change; the rapid growth in cross-border capital flows and finally a process of intensive tariff liberalization, accompanied by the formation of a number of regional trade blocs. A detailed examination of the content of each of these markers forms the first key component of the paper. However, one of intellectual anchors of this paper is the notion that the labour market serves as the conduit through which the social and welfare impacts of globalization are transmitted. Hence the second key segment of the document attempts to explore how the combination of these five discrete, yet interlinked, forces of globalization have together served to engender labour market outcomes in the developing world. Hence, we focus then on the various channels through which economic globalization has affected the functioning of the labour market in the developing world.

Four key issues are interrogated namely, the quantity effects in the form of within-country employment shifts, cross-border labour mobility, the price effects in terms of wage distributions and wage inequality, and finally changing regulations governing work together with the changing nature of work itself.

The data garnered on relative wage and employment shifts principally since the 1990s indicate that – on average – most countries sampled reflect patterns congruent with a rightward shift in the labour demand function. Put differently, there appears to be sufficient evidence that in numerous developing countries around the world, the relative wage of non-production workers is increasing together with a rise in their relative employment levels. Furthermore, evidence in the paper shows that all five markers of economic globalization have all contributed, albeit differentially, to this increased preference for non-production workers, matched by a rising price being offered for their services. In terms of wage differentials, the data suggests that within the developing world, technology and FDI flows are the strongest contributors to growing wage inequality. In addition, while the evidence on this remains tentative, there is provisional evidence to suggest that trade, in impacting on technology could indirectly also be raising developing country wage differentials. The evidence on the impact of globalization on absolute wages are mixed, with trade flows and trade liberalization tending to lower wages, while FDI flows are associated with higher domestic earnings.

The unemployment shifts observed during the 1990s are on the basis of extremely patchy data for developing countries. All the same, these reveal that

over this period in many developing economies, unemployment rates tended to increase (with a few notable exceptions) and within this, the shares of educated unemployed individuals was rising.

Finally, the proportion of unemployed individuals with no previous job did increase across a number of sampled countries – alluding to the fact that the unemployment problem in the developing world has a strong youth dimension.

In terms of labour mobility globalization, through its impact on developed country skilled labour shortages has resulted in, as one of its unintended consequences, an increased outflow of skilled labour from the developing world. While the cost to the source country remains, the benefits to the latter in the form of remittances and the possibility of re-immigration, serve to mitigate partially the obvious consequences of a developing country losing its most scarce human resource.

Finally, in terms of the regulatory and policy challenges posed by globalization, the paper shows that these revolve around whether prevailing country-level or regional institutions represent the most appropriate configuration for assisting in managing regional and national development interests within a globalized world. Ultimately, it is critical that relevant agencies and actors respond appropriately, effectively and timely to these new options and constraints posed by the process of globalization.

Text 3.

Defining and Characterizing Globalization.

The concept of ‘globalization’ has disproportionately engaged the attention of researchers, academics, policy makers and social activists the world over. More recently, and perhaps more overtly, the debate has shifted to the perceived consequences of this phenomenon, albeit its extremely broad and somewhat nebulous defining characteristics.

At times, this reaction has been transformed into public displays of anger towards a system that is believed in some quarters to benefit the few at the expense of the many, and to perpetuate and exacerbate the poverty and inequality experienced by most of the world’s population today. This paper however does not profess to provide any fundamental evaluation of the impact of globalization on the developing world's growth and development trajectory. Instead the paper is narrower and more modest in its scope.

The intention is to try and characterize the phenomenon of globalization in its different manifestations, and to assess the relationship between globalization and poverty & inequality - both within and between countries. The key contribution of the paper though is its explicit focus on the labour market as the conduit through which the social and welfare impacts of globalization are transmitted. The intellectual anchor here is the notion that access to income determines the nature of household poverty and inequality in a society; and in all economies the labour market remains the key access point for this income accumulation. Simply put, the labour market remains the filter through which the

distributional and poverty outcomes of globalization are shaped. It remains critical therefore that the impact of globalization on an economy's labour market is detailed. We hope therefore, in what follows, to provide a comprehensive snapshot, through marshalling secondary source data, of how the various components of globalization have significantly altered the functioning of labour markets in a large number of developing country economies.

Text 4.

Labor Markets and Feminization of Labor Force

The increased liberal orientation in policy-making and the recent trends in production, investment and trade patterns have had a significant impact on labor markets, in general, and on gendered dynamics in labor markets, in particular. The world has been experiencing feminization of labor since the 1970s (Standing 1989), which may be explained by various factors such as export-led growth, structural adjustment, economic crises, etc. (Cagatay and Ozler, 1995; Baslevent and Onaran, 2004; Ecevit, 1998).

13In 1995, Cagatay and Ozler explain the feminization of the labor force in terms of long-term development and structural adjustment. They point to the U-shaped characteristic of women's labor force participation which is observed along different stages of capitalist development. They underline the dual work burden on women as reproducers and producers which causes the U-shape. They investigate whether changes in the paths of economic development have influenced or brought together the feminization of labor force. Using the data of 165 countries for the years 1985 and 1990 from World Bank resources, they carry out econometric analysis to estimate the female share of the labor force. The variables expected to determine this ratio are demographic factors like fertility, urbanization and female education; Gross National Product (GNP) per capita and other economic variables such as openness, changes in income distribution and degree of economic expansion. The effect of adjustment is included in the model being represented by the involvement of the country in adjustment programs and also by the effects of these programs reflected on the economic indicators. The findings can be summarized as follows: Being consistent with the theoretical arguments, the female share of the labor force declines as the urban share of population increases (Cagatay and Ozler, 1995: 1888). All structural adjustment variables are found to have significant and positive influence on female share of the labor force. They find out that countries which are more intensively involved in structural adjustment processes have turned to an outward oriented growth policy and have increased their share of exports in their Gross Domestic Product (GDP) and experienced a feminization of the labor force. They further find that the worsening of income distribution has a positive impact on feminization.

14Cagatay (2001) asserts that men and women are differently affected by trade policies and performance because they are differently located and have different types of command over economic resources. She further stresses that "gender-based inequalities impact differently on trade policy outcomes, depending

on the type of economy and sector, with the result that trade liberalization policies may not yield expected results”; and that “gender analysis is essential to the formulation of trade policies that enhance rather than hinder gender equality and human development” (Cagatay, 2001: 5). Similarly, Cagatay and Erturk (2004) argue that globalization have made gender differentiated impacts due to the unequal access to and control over assets and economic resources. They point out that globalization together with economic liberalization has led to losses in livelihoods of many people, especially in poor countries that did not have available resources that could give a hand to these people.

15Standing (1999) highlights five labor market implications of global economic changes. First, the increasing selectivity of the state regarding the attribution of welfare benefits has led to “additional worker” effects, that is, to women’s entrance in the labor market during recessionary periods, and to their permanence as a result of a growing sense of income insecurity. Second, increasingly market-regulated economics has “weakened the defense of employment security regulations and customary practices preserving job security” (Standing, 1999: 585). This is reflected in the attempts of firms to easily fire workers or employ workers with decreased standards and rights or even search for cheaper sources of labor overseas. Third, removing or weakening the minimum wage legislations, many countries have decreased the income security of the employed. As a result, low-wage employment became the norm leading to “a substitution of women for men”. Fourth, increasing emphasis on trade liberalization and export-led industrialization has had implications for women's labor force participation especially in less-developed countries. As mentioned above, Standing emphasizes the search of firms for much lower labor costs giving priority to the type of workers who are ready or willing to be employed with low wages:

In industrialized and industrializing countries, firms have turned to forms of labor offering the prospect of minimizing fixed non-wage costs. As a result, they have turned increasingly to casual labor, contract labor, outsourcing, home-working and other forms of subcontracting. As part of this flexibilization, there has been an “informalization” of employment across the world. Although the dichotomy of “formal” and “informal” sectors has always been misleading, a growing proportion of jobs possess what may be called informal characteristics, i.e., without regular wages, benefits, employment protection, and so on. Such forms of employment have been compatible with characteristics presumed to be associated with women workers - irregular labor force participation, willingness to work for low wages, static jobs requiring no accumulation of technical skills and status, etc. The informalization could thus be expected to be a major factor stimulating the growth of female employment across the world. (Standing, 1999: 585)

16Fifth, Standing stresses the changing skill and job structures due to the recently introduced production techniques around the world. He remarks two trends concerning the changes in skill and job structures, first being the decline in

the share of jobs that require “craft skills learned through apprenticeship or prolonged on-the-job learning” and second being the “skill polarization”. Since it has been conventional to perceive crafts as the field of men, the step-down of them together with the modified character of skill are expected to have affected the gender division of labor. Skill polarization refers to the requirement that a minority of workers dominate specialist skills while a majority “possess minor training, typically imparted through modules of employable skill, in which docility, application, rote learning and related capacities figure prominently”(Standing, 1999: 585). This polarization has brought together greater reliance on external rather than internal labor markets, “since fewer workers are in progressive jobs while more are in static jobs involving little upward mobility or returns to on-the-job continuity”.

This diminishing return to on-the-job continuity has been one reason for resorting to casual or temporary labor, or for job-rotating, and has been a determinant of the tendency to collapse job classifications into more broadly based job clusters, such that workers can be shifted from one set of tasks to another from time to time. This has been a trend in many labor markets, and has represented a growth of job insecurity that has accompanied the growth of income and employment insecurity marking the shift to more flexible labor markets. So, the primary hypothesis is that the growing labor market flexibility and the diverse forms of insecurity have encouraged greater female labor force participation and employment. (Standing, 1999: 585)

17In line with what Standing (1999) proposes above, UNCTAD (2004) addresses that more and more women are likely to be in non-regular or atypical employment, even among wage and salaried workers.

Whereas men are more likely to be hired in core, regular and better-paid positions, women are increasingly being hired in peripheral, insecure, less-valued jobs including home-based, casual or temporary work. These jobs are normally characterized by very low pay, irregular income, little or no job or income security and lack of social protection (UNCTAD, 2004: 5).

18Bayes (2005) also summarizes the influences of globalization on women mainly as the feminization of the labor force and changes in the family structure. She also points to the increasing inequalities among women as a consequence of the liberal orientation of the state, the erosion of welfare and income distributions and privatization policies. She also recalls the arguments made by Standing (1999) regarding the feminization of labor.

19A report by the World Commission on the Social Dimension of Globalization confirms that globalization has led to serious gender imbalances in some countries. It argues that the level of gender equality prevailing in the norms, institutions and policies of a country at the time of integration into the global economy determines the extent of this imbalance. The report further adds that integration into the global economy affects women from different social groups in a particular country in different ways. What still remains as a fact is that gender inequalities in many developing countries are so deep-rooted and so long-standing

that the social cost of globalization continues to fall disproportionately on women. One example is the increase in the amount of imported subsidized agricultural products and consumer goods, leading to declining livelihoods of formerly women producers. Another example is the increased entry of foreign firms that has wiped out women from their lands or displaced them for raw materials essential to their productive activities (World Commission on the Social Dimension of Globalization, 2004: 47). To sum up, economic globalization has had serious and mostly negative implications on women's employment and standards of life.

Text 5.

Globalization and Associated Changes

Since the 1970s the world economy has been going through substantial changes through which new patterns of production, new technologies and new labor control systems have been introduced (Standing, 1999). Globalization has brought major transformations in goods, capital and labor. To begin with, in terms of goods, "production has changed from a linear assembly line (Fordist production) to a networked form of production that depends on outsourcing or subcontracting around the world to different manufacturers" (Bayes, 2005: 7), becoming a more flexible form of production, able to adapt itself to varying conditions related to resources and other factors of production. In this sense, the new form of production is capable of creating or abolishing jobs without any time limit (Bayes, 2005).

Second, with the deregulation of capital flow restrictions, international capital flows have been moving easily into both developed and developing countries in the form of foreign direct investment, loans and bonds. While this rose the accessibility to different economic opportunities for international capital, it brought together capital's ease of entering and exiting any country that served up high profit possibilities. This ease usually left many developing countries with bankruptcies, current account deficits, and financial crises and eventually with more poverty and lost jobs (Standing, 1999).

Third, in terms of labor, companies have been shifting their location of production to cheap-labor abundant parts of the world mostly because of the cost reduction motive that still continues to drive them. This often means female labor which is usually employed in inhumane and unsafe working conditions and is usually low-paid at very low labor standards.

This paper aims to explore the gender dimensions of globalization and recent production networks (such as free trade areas and export processing zones) in terms of employment and labor standards in light of the data and statistics from UNCTAD, International Labor Organization and International Confederation of Free Trade Unions.

Factors influencing global labour market

Demographic trends: Labor market have to adapt the situation in few next years, when the amount of graduate people will visibly goes down. In many cases the labor market does not obtain adequate compensation for workers, who will go in the pension. The labor market will be missing workers for a growing range of

professions. At the same time, employers will have to adapt business processes in the actual job description for each employment situation among the employees, the age of employees have be mostly around 50 years and they will create the main part of workers.

Sociocultural factors: One consequence of this trend is the changes in the structure of graduates in education. Even in a “short period” (2009-2014) will decline the number of graduates of apprenticeship without GCE examination “A” Levels (their share in the total number of graduates will be reduced to 11%), but the number of graduates with tertiary education will increase to 59%.

Trends in investment and outsourcing: Global trends in the allocation of capital

Brown line: localization of the reasons given above cost, **Green line:** localization given especially efforts to move closer to customer markets

Text 6

Responding to global competition

The global transformations as described in this article have resulted in the emergence of a global labour market in which an increasing number of people experience international competition for their jobs. Globalization has eroded the bargaining power of workers, who are confronted with greater job insecurity. While it is too early to speak about global convergence, there is a clear trend of rising wages in developing countries and stagnant ones in the West. Furthermore, a widening gap can also be observed between the beneficiaries of globalization and those who are confronted with various forms of exclusion. The classification of who benefits or loses from globalization is no longer tied to one's sector of work or skill group.

The renewed recognition that jobs are increasingly a hot topic at the centre of economic policy (see article, ['Revaluating labour'](#) in this dossier) entails that new strategies are needed at the macroeconomic level. Macroeconomic changes are urgently needed, because competition is experienced more at the individual level. As such, interventions also need to be more tailor-made to the needs of individual workers rather than to sectoral policies. More efforts are required to enhance people's employability in order to maintain their attractiveness in a globally-competitive labour market. Workers need to continuously invest in their

knowledge and skills (i.e. lifelong learning) and be flexible in the tasks and sector in which they are involved. Alongside this, government support and guidance is needed, to assist in providing greater opportunities for lifelong learning and retraining of workers. This way, workers throughout the world can better cope with the pressures of greater global competition and secure their position within the international labour market.

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи:

1. Компетентності для культури демократії: живемо разом як рівноправні громадяни у культурно багатоманітному демократичному суспільстві - Видавництво Ради Європи. – F-67075 Strasbourg Cedex <http://book.coe.int> – Надруковано в Раді Європи – 76с.

2. Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас» с. 128–130, «Питання та відповіді стосовно прав людини», с. 424–426.

3. 8-ий Форум освітніх реформ у Європі, Прага 26-27 жовтня 2017 р. Рада Європи, Рамка компетентностей для культури демократії (КДК)Том 3 - Рекомендації щодо впровадження 3. КДК і оцінювання, с. 14-15.

4. The Broaker. Connetcting worlds of knowledge. – Заголовок з екрану: <http://www.thebrokeronline.eu/Articles/Creating-a-global-labour-market> - електронний ресурс.

**Нечипоренко Катерина Петрівна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри початкової освіти Педагогічного інституту Київського
університету імені Бориса Грінченка**

**Навчальна дисципліна «Педагогічні технології в початковій школі»
(4 курс, напрям підготовки «Початкова освіта»)**

Лекційне заняття 3.

Тема: Особистісно зорієнтована технологія навчання

Місце у навчальній програмі/дисципліні/напрямом підготовки - може бути використаний під час викладання навчальних дисциплін «Педагогіка», «Альтернативні педагогічні технології в початковій освіті», «Педагогічні технології навчання української мови»).

Час проведення: 80 хвилин

Назва компетентності: повага до людської гідності та прав людини, навички співпраці, аналітичне і критичне мислення.

Завдання: студенти будуть:

- **Знати** особливості особистісно зорієнтованої технології навчання, «Конвенцію про права дитини», права і обов'язки людини, громадянина України.
- **Вміти** організовувати особистісно зорієнтоване навчання учнів початкової школи, працювати у парі, групі.
- **Формувати** аналітичне і критичне мислення.
- **Виховувати** повагу до людської гідності та прав людини.

Форми та методи проведення заняття: методи інтерактивні, розвитку критичного мислення: «Читання тексту з маркуванням», «Твір-п'ятихвилинка», робота індивідуальна, у парах, групах, дискусія, бесіда)

Необхідні матеріали: картки з таблицею 1, музика, фліп-чат, маркери, аркуші паперу, ручки, олівець, Конвенція ООН про права дитини, картки «Personita»,

План заняття

Вступ	2 хв.
Основна частина:	71 хв.
Вправа «Хто це знав?»	8 хв.
Вправа «Асоціативний куц»	3 хв.
Бесіда «Головні ідеї особистісно зорієнтованих технологій навчання»	3хв.

Робота в групах. Вправа «Робота з ключовим поняттям заняття»	7 хв.
Вправа «Права дитини і Конвенція»	20 хв.
Вправа «Саме цей учень»	30 хв.
Підсумки. Вправа «Твір-п'ятихвилинка»	7 хв.

Хід заняття

Вступ. Повідомлення теми заняття

Основна частина

Вправа «Хто це знав?»

Мета: створити емоційний позитивний настрій в аудиторії, здружити колектив, налаштувати студентів на взаємодію

Час: 8хв

Обладнання: картка з таблицею 1, музика

Таблиця 1

Знайди людину, яка...

		Прізвище та ім'я	Примітки
1	Є середньою дитиною в родині		
2.	Має домашню тваринку		
3	Має цікаве хобі		
4	Нещодавно здобула нову навичку		
5	Знає три і більше іноземні мови		

Інструкція: учасники мають за кілька хвилин поки лунає музика, заповнити таблицю. Одне і теж саме прізвище не може повторюватися в таблиці двічі. В примітці варто уточнювати яку саме тваринку, хобі має особа; яку навичку здобула; якими іноземними мовами володіє.

Аналіз заповнених таблиць.

Питання для обговорення:

- Чи було щось чи хтось, хто вас здивував під час виконання цієї вправи?
- З якою метою можна проводити цю вправу з учнями початкової школи?

Вправа «Асоціативний куш»

Мета: актуалізувати знання студентів з теми заняття

Час: 3 хв.

Обладнання: фліпчарт, маркери

Інструкція: учасники добирають слова та словосполучення, з якими у них асоціюється ключове словосполучення, записане на фліпчарті

Ключове словосполучення: «Особистісно зорієнтовані технології навчання»

Бесіда «Головні ідеї особистісно зорієнтованих технологій навчання».

Матеріал для обговорення:

Мета особистісно зорієнтованих технологій навчання – увага акцентується на ставленні до знань, умінь, навичок, які використовуватимуться в сучасному та майбутньому.

Головні ідеї особистісно зорієнтованих технологій навчання (за І.С. Якиманською):

- цілі особистісно зорієнтованого навчання: розвиток пізнавальних здібностей учня, максимальне розкриття індивідуальності учня;
- перевага надається навчанню як процесу;
- навчання суто індивідуальна діяльність кожного учня;
- під час конструювання і реалізації навчального процесу особлива увага надається виявленню суб'єктивного досвіду учнів.

Робота в групах. Вправа «Робота з ключовим поняттям заняття»

Мета: актуалізувати знання студентів ключового поняття теми заняття; формування їх комунікативної компетентності, вміння співпрацювати з іншими.

Час: 7 хв.

Обладнання: аркуш паперу, ручка

Інструкція: сформулювати визначення поняття «Особистісно зорієнтовані технології навчання»

Питання для обговорення:

- Чи можна вважати кожен урок у початковій школі особистісно зорієнтований? Обґрунтуйте свою думку.
- Якою мірою учень може впливати на навчальну діяльність – визначати зміст, способи опрацювання навчального матеріалу, темп, стиль тощо?

Вправа «Права дитини і Конвенція»

Мета: ознайомлення з правами дитини, розвивати вміння аналізувати та критичного мислення.

Час: 20 хв.

Обладнання: олівці, маркери, матеріали Конвенції ООН про права дитини: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021

Інструкція: робота організується за допомогою методу «Читання тексту з маркуванням»: студенти читають Конвенцію і кожного разу, коли зустрічається незрозуміле слово – позначають його «х»; право дитини – «☺»; цікава для них інформація – «♥».

Питання для обговорення:

- Значення яких слів чи словосполучень Вам хотілося б уточнити?
- Що Ви позначили, як цікаву для Вас інформацію? Чим саме вона для Вас цікава?
- Коли з'явилася Конвенція про права дитини?
- Які держави підписали дану Конвенцію? Які зобов'язання вони взяли на себе?
- Реалізацію яких прав гарантує держава дитині?
- Які права передбачені Конвенцією можуть зазнавати обмежень? У яких випадках?
- Який зв'язок між особистісно зорієнтованими технологіями навчання та правами дитини?

Бесіда.

У кожного громадянина України, незалежно від його віку, є права й обов'язки. Права – це комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві.

Питання для обговорення:

- Яким чином ви як вчитель будете реалізовувати права дитини, які прописані в Конвенції?

Вправа «Саме цей учень»

Мета: виявити рівень професійної компетентності щодо застосування особистісно зорієнтованого підходу до учнів під час освітнього процесу, виховувати повагу до людської гідності та прав людини.

Час: 30хв

Обладнання: картки «Personita», аркуш паперу з таблицею, ручка

Частина 1. Індивідуальна робота з карткою «Personita» і таблицею 2 (5хв.)

Інструкція: розглянути свою картку «Personita» і заповнити таблицю

Таблиця 2

Ім'я учня _____

Вік _____

Особливості характеру	Здібності	Захоплення	Потреби

Частина 2. Групова робота з картками і таблицями (20хв.)

Інструкція: обговорити в групі картки і заповнені таблиці. Обрати одну картку «Personita» і доповнити таблицю. Відповідно до записаних здібностей і захоплень навести приклади реалізації особистісно зорієнтованого підходу до учня під час навчання у школі (завдання, вправи, матеріали). Підготуватися до презентації групової роботи

Частина 3. Групова робота з картками і таблицями (5хв.)

Інструкція: відповідно до записаних в таблиці 2 потреб, визначити права дитини, які передбачені Концепцією, та забезпечують задоволення цих потреб. Підготуватися до презентації групової роботи.

Питання для обговорення:

- Яким чином вчитель може врахувати особливості кожного учня в освітньому процесі?

Вправа «Твір-п'ятихвилинка»

Мета: вчити аналізувати та узагальнювати інформацію, підводити підсумки та аргументувати свої думки щодо теми; узагальнити знання студентами головних ідей особистісно зорієнтованих технологій навчання.

Час: 7 хв.

Обладнання: аркуш паперу, ручка

Інструкція: написати т. зв. неформальний твір (стисле письмове міркування), фіксуючи думки з поданого запитання, не переймаючись стилем. Писати слід 5 хв. (до звукового сигналу) не зупиняючись.

Завдання для самостійного опрацювання:

1. Створити добірку варіативних та різнорівневих завдань до уроків (за власним вибором) з метою реалізації особистісно зорієнтованих технологій навчання (Завдання для домашньої самостійної роботи, яке викладач перевірятиме на наступному занятті).
2. Проаналізувати існуючі альтернативні педагогічні технології та визначити серед них ті, що є особистісно зорієнтованими. Довести свою думку (Завдання для домашньої самостійної роботи, яке викладач перевірятиме на наступному занятті).
3. Створити лепбук¹ (інтерактивну книгу) «Права дитини». (Завдання для домашньої самостійної роботи, яке викладач перевірятиме на наступному занятті).

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи:

1. *Конвенція про права дитини: Конвенція про права дитини* [Електронний ресурс] //Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021. – Назва з екрана.
2. Конституція України : Конституція України [Електронний ресурс] // <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>. – Назва з екрана.
3. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, Е. ВендиСаул, СамуелМетьюз, Джеймс Сакінстер; за заг. ред. О. Пометун. – 2006 р. – 303 с.–[Електронний ресурс] //Режим доступу :http://www.criticalthinking.expert/book-criticalthinking/FREE_tehnolog%D1%96%D1%97_rozvitku_kritichnogo_mislennja_uchn%D1%96v-.pdf

Навчальна дисципліна «Спеціальна педагогіка та технології інклюзивного навчання: основи інклюзивної освіти»

Тема першого навчального модулю:Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: основні дефініції та принципи впровадження у практику Української школи.

(12 годин: 2 год. лекційних, 6 год. практичних занять, 2 год. самостійної та 2 год. індивідуальної роботи).

Навчальна дисципліна: Спеціальна педагогіка та технології інклюзивного навчання: основи інклюзивної освіти. Навчальний практикум може бути використаний під час викладання навчальних дисциплін «спеціальна педагогіка з історією», «основи інклюзивної педагогіки», «педагогічні технології інклюзивного навчання».

Ключова компетентність – навички співпраці.

Кластер компетентності :

- цінності, що пов'язані з формуванням поваги до людської гідності та прав людини;
- ставлення – повага, громадянська свідомість, відповідальність.
- навички та вміння – аналітичне і критичне мислення, навички співпраці, комунікативні навички.
- знання та їх критичне розуміння – знання себе та критична самооцінка, знання та критичне розуміння світу політики, права та прав людини.

Завдання: студенти будуть:

- Знати приклади міжнародного досвіду впровадження інклюзивного навчання в початковій школі; теоретико-методологічні та нормативно-правові засади інклюзивної освіти, механізми її впровадження в Україні.

- Вміти працювати з нормативно-правовими джерелами в галузі інклюзивної освіти; запобігати упередженому ставленню однолітків, батьківського та педагогічного колективів школи до дітей з інвалідністю.

Навчальний практикум інтерактивного лекційного заняття №1

Тема лекційного заняття: Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: основні дефініції та принципи впровадження в практику української школи (2 год.)

Форми та методи проведення заняття: інформаційне повідомлення, міні-лекція, бесіда, робота в групах, мозковий штурм, рефлексивні вправи, рухавка.

Необхідні матеріали: навчальне обладнання та ТЗН (проектор, екран, комп'ютерна техніка та відповідне програмне забезпечення), наочні засоби (наочність викладення матеріалу забезпечується мультимедійним супроводженням окремих питань теми, використанням фліпчарта, блокнота для фліпчарта, маркерів чи дошки, крейди).

План заняття:

Вступна частина:	15 хв.
Вітання. Вступне слово	5 хв
Вправа «Мозковий штурм»	10 хв.
Основна частина:	40 хв.
Міні-лекція щодо основної термінології	10 хв.
Вправа «Переконання спеціаліста» («ЗА» та «ПРОТИ»)	15 хв.
Інформаційне повідомлення «Міжнародна політика і законодавча база інклюзивної освіти. Нововведення у законодавчому просторі (2017 рік)»	15 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття:	25 хв.
Вправа «Встановлення контакту очима»	10 хв.
Вправа «Ланцюжок»	10 хв.
Підведення підсумків	5 хв.

Вступ

- **Вітання. Вступне слово.**

Мета: презентувати структуру навчальної дисципліни, ознайомити слухачів курсу з його метою та завданнями.

Час: 5 хв.

Матеріали та обладнання: виписані на аркуші блокноту для фліпчарта мета та завдання курсу, маркери, презентація PowerPoint, проектор, екран, комп'ютерна техніка.

Хід проведення:

Викладач представляє структуру навчальної дисципліни та повідомляє учасникам його основну мету та завдання, демонструючи їх на аркушах для фліпчарта. Дає коротку характеристику першого інтерактивного лекційного заняття за допомогою презентації PowerPoint. Окремо зупиняється на правилах роботи під час вивчення дисципліни.

- **Вправа «Мозковий штурм»** [адаптація за джерелом: 8, с.12].

Мета: визначити основні поняття дисципліни.

Час: 10 хв.

Матеріали та обладнання: аркуші блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери.

Хід проведення:

Викладач пропонує слухачам назвати всі терміни, які, на їхню думку, стосуються формування інклюзивного освітнього простору. Пропоновані варіанти записуються на аркуші блокноту фліпчарта.

До уваги викладача!

Під час прописування варіантів відповідей слухачів варто розмежовувати термінологію за принципом – «загальна – основна – опосередкована». Тобто, до частини «опосередкованої» записуємо терміни, що не стосуються або є лише дотичними до курсу; до «загальних» відносимо термінологію, що може використовуватися у загальних дисциплінах (психологія, соціологія, педагогіка тощо); до «основних» - те що безпосередньо стосується роботи в інклюзивному освітньому середовищі та є специфічним для педагогічної сфери.

Викладач звертає особливу увагу на ту термінологію, що буде постійно використовуватися під час циклу інклюзивних дисциплін та практико-орієнтованих завдань.

Основна частина

- **Міні-лекція щодо основної термінології.**

Мета: визначити основні теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти.

Час: 10 хв.

Матеріали та обладнання: записи з попередньої вправи на аркуші блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери; проектор, екран, комп'ютерна техніка з доступом до мережі Internet.

Хід проведення:

Викладач презентує основну термінологію, дає порівняння із пропонованими визначеннями у мережі Internet, зокрема роз'яснює поняття «інтеграція», «соціальна інтеграція», «освітня інтеграція», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «порушення психофізичного розвитку», «особливі потреби» та ін. Звертає окрему увагу на терміни (якщо такі були), які не стосуються питання функціонування інклюзивного освітнього простору.

- **Вправа «Переконання спеціаліста» (“ЗА” та “ПРОТИ”)** [адаптація за джерелом: 8, с.20-21].

Мета: визначити переконання слухачів (майбутніх вчителів / спеціалістів) щодо роботи в інклюзивному освітньому просторі; запобігати упередженому ставленню до дітей з особливими освітніми потребами.

Час: 15 хв.

Матеріали та обладнання: невеликі плакати “ЗА” та “ПРОТИ”, які розміщують на протилежних сторонах аудиторії (додаток 1); презентація PowerPoint з переліком переконань для обговорення (додаток 2), проектор, екран, комп'ютерна техніка.

Хід проведення:

На двох протилежних сторонах аудиторії прикріплюють невеликі плакати “ЗА” та “ПРОТИ”. Учасників запрошують стати посередині вільного простору аудиторії. Їм пропонується вислухати низку тверджень і визначити своє ставлення до них таким чином: кожен учасник залежно від того, погоджується він чи не погоджується з твердженням, має підійти до потрібного плакату.

До уваги викладача!

Позиція «утримався» під час вправи не приймається, але можливий варіант «Залежно від ситуації». Тобто, учасники, які мають власну обґрунтовану думку чому пропонуване твердження може мати відповідь і «за», і «проти» одночасно можуть зайняти позицію між плакатами.

Викладач зачитує учасникам твердження, після чого вони визначають свою позицію стосовно кожного з них. Бажаючим пропонується прокоментувати свій вибір. Після того, як усі висловлять свою думку, викладач пропонує тим учасника, хто змінив думку, поміняти місце.

Запитання для обговорення:

- *У чому полягає роль переконань вчителя (спеціаліста) в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами?*

Викладач має зробити загальний висновок, що переконання, якими керується вчитель (спеціаліст), мають формуватися відповідно до етичних принципів діяльності та норм поведінки, з врахуванням Етичного кодексу державного службовця, положень Конвенції ООН про права дитини та про права інвалідів тощо.

- **Інформаційне повідомлення «Міжнародна політика і законодавча база інклюзивної освіти. Нововведення у законодавчому просторі».**

Мета: коротко охарактеризувати нормативно-правові засади інклюзивної освіти та познайомити слухачів з нормативно-правовими джерелами в цій галузі, механізмами її впровадження в Україні.

Час: 15 хв.

Матеріали та обладнання: аркуші блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери, презентація PowerPoint з переліком нормативно-правової бази для впровадження інклюзивної освіти (додаток 3), проектор, екран, комп'ютерна техніка.

Хід проведення:

Викладач презентує коротку характеристику особливостей впровадження інклюзивної освіти починаючи з міжнародних нормативно-правових актів, продовжуючи представленням загальних документів, що регулюють питання

інклюзивної освіти та завершуючи додатковими та дотичними документами соціальної та медичної сфер, що впливають на формування сучасного інклюзивного освітнього середовища.

Підведення підсумків

- **Зворотній зв'язок. Вправа «Встановлення контакту очима»** [адаптація за джерелом: 8, с.63].

Мета: визначити значущість контакту очима.

Час: 10 хв.

Хід проведення:

Викладач пропонує кільком учасникам (наприклад, трьом), вийти з аудиторії. Учасники які залишились в аудиторії, мають визначитись, хто (3-4 особи) буде встановлювати контакт з «відсутніми» слухачами. Потім кожен закриває аркушем паперу половину свого обличчя, залишаючи відкритими тільки очі.

Учасник, який заходить в аудиторію, має визначити, хто саме встановлює з ним контакт очима.

Запитання для обговорення:

- *Чому прийом встановлення контакту очима є важливим для працівників освіти в інклюзивному освітньому просторі?*

- **Підбиття підсумків.**

Мета: дати можливість учасникам висловити свої думки, враження щодо досягнення їхніх очікувань та завдань інтерактивного лекційного заняття.

Час: 15 хв.

Матеріали та обладнання: аркуш блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери, кольорові стікери.

Хід проведення:

Викладач проговорює домашнє завдання загального спрямування (ознайомлення з літературою) із навчальної дисципліни з посиланням на літературні джерела, web-сайти організацій та блоги осіб, що займаються питаннями інклюзії (2 хв.).

Підсумки проводимо в два етапи:

- **вправа «Ланцюжок»**, що сьогодні дізналися та рефлексія для студентів з використанням методу ПРПВ (предметно-рефлексивно-пояснювально-вирішувальний метод) (10 хв.)

Викладач пропонує слухачам визначити, чи досягнули вони своїх очікувань від заняття, зокрема у співвідношенні до мети та завдань курсу, та обмінятися думками враженнями з приводу змісту та організації заняття.

Предметне питання:

- Що вам найбільше запам'яталося з сьогоднішнього заняття?

Рефлексивне питання:

- Які емоції вас супроводжували під час заняття?

Пояснювальне питання:

- З якою метою, на вашу думку, ми сьогодні працювали в інтерактивному форматі?

Вирішувальне питання:

- Що ви тепер зможете змінити у собі чи у своїй роботі під час практики?

До уваги викладача!

Пропоноване завдання можна завершити формуванням світлофора на аркуші блокноту для фліпчарта та кольорових стікерів – червоного, жовтого та зеленого кольорів, що дасть емоційну оцінку заняття та дозволить візуалізувати результати засвоєння слухачами представлених матеріалів.

- **Підведення підсумків** щодо формування навичок співпраці (3 хв.)

Коротка характеристика процесу формування навичок співпраці під час інтерактивного лекційного заняття, зокрема за алгоритмом: «як? → на якому етапі? → для чого?» та підсумок за результатами вправи «Ланцюжок».

Навчальний практикум інтерактивного практичного заняття №1

Тема заняття: Інклюзивна освіта – історично обумовлені підходи до впровадження (2 год.)

Форми та методи проведення заняття: робота в групах, дискусія, бесіда.

Необхідні матеріали: наочні матеріали (таблиці, схеми та чисті аркуші паперу для індивідуальної та групової роботи), фліпчарт, блокнот для фліпчарта, маркери (дошка та крейда), малярний скоч.

План практичного заняття:

Вступ	5 хв.
Основна частина:	60 хв.
Вправа для об'єднання у групи	2 хв.
Робота у групах з міжнародними документами, підготовка презентацій	10хв.
Презентація результатів та обговорення	20 хв.
Вправа для об'єднання у групи(рухавка)	3 хв.
Робота у групах	10 хв.
Обговорення результатів співпраці	15 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття:	15 хв.
Розподіл домашнього завдання	5 хв.
Обговорення результатів співпраці	10 хв.

Вступ.

Мета: презентувати основні завдання інтерактивного практичного заняття в рамках тематики першого навчального модулю.

Час: 5 хв.

Матеріали та обладнання: презентація PowerPoint щодо теми, мети та завдань інтерактивного практичного заняття, проектор, екран, комп'ютерна техніка.

Хід проведення:

Викладач дає короткий опис завдань, які учасники мають виконати під час першого інтерактивного практичного заняття (представлено у презентації). Нагадує правила роботи під час заняття.

Основна частина.

- **Вправа для об'єднання у групи.**

Мета: сформувати команди для виконання завдань; навчити учасників заняття співпрацювати у малих групах.

Час: 2 хв.

Хід проведення:

Викладач пропонує без використання слів та звуків зобразити «слово» і проговорює кожному учаснику по-черзі його «слово». Потім пропонує знайти тих, хто отримав таке саме «слово». Пропонуємо використати слова для об'єднання у три групи – «один», «чотири», «сім».

До уваги викладача!

Кількість груп викладач має визначити відповідно до наявної кількості слухачів.

За потреби викладач заздалегідь готує конверт / скриньку із картками написами для вправи, які обиратимуть слухачі.

- **Робота у групах з міжнародними документами, підготовка презентації.**

Мета: навчити учасників заняття співпрацювати у малих групах та працювати з нормативно-правовими джерелами в галузі інклюзивної освіти, зокрема міжнародними документами.

Час: 10 хв.

Матеріали та обладнання: аркуші блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери, вирізки з журналів, проспектів чи буклетів, клей-олівець тощо.

Хід проведення:

Викладач пропонує кожній групі вибрати одну із книжок в друкованому варіанті з Конвенцією ООН про права дитини (1989); Саламанською Декларацією осіб з особливими потребами (1994); Конвенцією ООН про права інвалідів (2008) та за допомогою наявних матеріалів на аркуші блокноту для фліпчарта підготувати короткий огляд обраного учасниками міжнародного документу.

Викладач має:

- чітко проговорити час виконання завдання (10 хвилин) та попередити про його завершення за 2 хвилини;
- додатково проговорити, що обов'язково мають зазначити команди у своїй презентації (реквізити документу; коротко про основні положення та його «меседж»; розкрити, які положення презентованого документу мають безпосереднє відношення до формування інклюзивного освітнього простору).

Під час роботи груп викладач може підходити до кожної команди і, за потреби, надавати роз'яснення щодо виконання завдання.

- **Презентація результатів та обговорення.**

Мета: навчити учасників заняття співпрацювати у малих групах; працювати з нормативно-правовими джерелами в галузі інклюзивної освіти, зокрема міжнародними документами; презентувати результати співпраці; ставити чіткі та логічні запитання до презентації інших учасників.

Час: 20 хв.

Матеріали та обладнання: презентації груп на аркушах блокноту для фліпчарта, фліпчарт.

Хід проведення:

Короткий огляд презентації груп. Обговорення важливості та потреби вивчення даного документу в рамках курсу, відповідність презентованої інформації сучасним тенденціям в освітній галузі.

- **Вправа для об'єднання у групи («Атоми-молекули»).**

Мета: сформувати команди для виконання завдань; навчити учасників заняття співпрацювати у малих групах.

Час: 3 хв.

Хід проведення:

Викладач пропонує усім піднятися та вийти у вільний простір аудиторії. Дозволено ходити, бігати, але за командою викладача слухачі мають об'єднатися у групи. Кількість чоловік у групі проговорює викладач. Об'єднання та роз'єднання груп «атомів» відбувається 3-5 разів. Викладач визначає кількість самостійно відповідно до втомленості та потреби групи у руховій активності. Останній раз проговорюється кількість відповідно до потреби об'єднання у 5 робочих груп.

- **Робота у групах.**

Мета: навчити учасників заняття співпрацювати у малих групах та працювати з нормативно-правовими актами України в галузі інклюзивної освіти.

Час: 10 хв.

Матеріали та обладнання: аркуші блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери, вирізки з журналів, проспектів чи буклетів, клей-олівець тощо.

Хід проведення:

Викладач пропонує кожній групі перелік нормативно-правових актів України з розподілом по галузям – освіта, соціальне забезпечення та медицина. До переліку додаються в паперовому варіанті актуальні документи, що є базовими для формування інклюзивної політики держави (додаток 4). За допомогою наявних матеріалів на аркуші блокноту для фліпчарта слухачі мають підготувати короткий огляд документів та схематично зобразити їх значимість для формування інклюзивного середовища.

Викладач має:

- чітко проговорити час виконання завдання (10 хвилин) та попередити про його завершення за 2 хвилини;
- додатково проговорити, що обов'язково мають зазначити команди у своїй презентації (схематичну значимість документів; реквізити пропонованого до опрацювання документу; коротко презентувати основні положення та його «меседж»; розкрити, які положення презентованого документу мають відношення до формування інклюзивного освітнього простору).

Під час роботи груп викладач може підходити до кожної команди і, за потреби надавати роз'яснення щодо виконання завдання.

- **Обговорення результатів співпраці.**

Мета: навчити учасників заняття співпрацювати у малих групах; працювати з нормативно-правовими джерелами України в галузі інклюзивної освіти та інших галузях формування державної політики у цьому напрямку; презентувати результати співпраці; ставити чіткі та логічні запитання до презентації інших учасників.

Час: 15 хв.

Матеріали та обладнання: презентації груп на аркушах блокноту для фліпчарта, фліпчарт.

Хід проведення:

Короткий огляд презентації груп. Обговорення важливості та потреби вивчення нормативно-правових актів, що регулюють стосунки держави та дітей з особливими освітніми потребами, відповідність презентованої інформації сучасним тенденціям в освітній галузі.

Підведення підсумків, завершення заняття.

- **Розподіл домашнього завдання.**

Мета: створити умови для організації командної роботи; опрацювання кваліфікаційних характеристик професій спеціалістів, які мають право працювати в інклюзивному освітньому просторі.

Час: 5 хв.

Матеріали та обладнання: аркуш блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери, кольорові стікери («щасливі» білети «Лотереї»).

Хід проведення:

Викладач пропонує слухачам курсу взяти участь у «Лотереї» та витягнути свій «щасливий» білет (додаток 5). За кольорами білетів відбувається об'єднання студентів у робочі групи із підготовки до наступного заняття. Отримання групами завдання (2 хв.).

До уваги викладача!

Кількість груп викладач має визначити відповідно до наявної кількості слухачів. За можливості окреме завдання передати через присутніх учасників тим, хто відсутній на занятті.

Об'єднання у групи для виконання домашнього завдання можна здійснити загальноприйнятими методами – поділ за списком групи чи відповідно до розподілу в аудиторії. Також можна об'єднати за допомогою «Лотереї», тобто кожен присутній в аудиторії обирає кольорову стрічку, на якій може бути зазначено тему та основні положення пропонованого домашнього завдання або лише номер групи. У випадку зазначення лише номеру групи на аркуші блокноту для фліпчарта зазначається тема та завдання для кожної групи.

Викладач дає роз'яснення кожній команді щодо теми та завдання, які вони мають виконати та презентувати на наступній парі.

- **Обговорення результатів співпраці.**

Мета: дати можливість учасникам висловити свої думки, враження щодо досягнення їхніх очікувань та завдань інтерактивного практичного заняття.

Час: 10 хв.

Хід проведення:

Викладач пропонує слухачам визначити, чи досягнули вони своїх очікувань від заняття, зокрема у співвідношенні до мети та завдань курсу, обмінятися думками та враженнями з приводу змісту та організації заняття.

Предметне питання:

- Що нового ви дізналися?

Рефлексивне питання:

- Чи змінили ви своє ставлення до окремих питань організації інклюзивної освіти, які ми розглядали під час заняття?

Пояснювальне питання:

- З якою метою, на вашу думку, ми сьогодні об'єднувалися і працювали в різних групах?

Вирішувальне питання:

- Що тепер ви зможете запропонувати своїм однокурсникам / колегам під час роботи над домашнім завданням?

До уваги викладача!

Викладач також має відповісти на поставленні запитання. Відповідно до відкритості та підготовленості групи викладач може розпочати, або завершити коло обговорення.

Кожен учасник заняття має проговорити свою власну оцінку та емоції щодо заняття.

- **Підведення підсумків** щодо формування навичок співпраці (3 хв.)

Коротка характеристика процесу формування навичок співпраці під час інтерактивного лекційного заняття, зокрема за алгоритмом: «як? → на якому етапі? → для чого?» та підсумок за результатами вправи попереднього обговорення.

Навчальний практикум інтерактивного практичного заняття №2

Тема заняття: Інклюзивна освіта. Нормативно-правовий компонент: Міжнародна практика (2 год.)

Форми та методи проведення заняття: робота в групах, самостійна робота, робота у парах, мозковий штурм, дискусія.

Необхідні матеріали: наочні матеріали (таблиці, схеми та чисті аркуші паперу для індивідуальної та групової роботи), фліпчарт, маркери (дошка та крейда), малярний скоч.

План заняття:

Вступ	2 хв.
Основна частина:	75 хв.
Презентація домашньої роботи груп	35 хв.
Обговорення	10 хв.
Вправа «Коло контактів спеціаліста»:	30 хв.
Самостійна робота	5 хв.
Робота у парах	5 хв.
Об'єднання у дві групи. Робота у групах	10 хв.
Презентація та обговорення результатів роботи у групах	10 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття	3 хв.

Вступ

Мета: презентувати основні завдання інтерактивного практичного заняття в рамках тематики першого навчального модулю.

Час: 2 хв.

Матеріали та обладнання: презентація PowerPoint щодо теми, мети та завдань інтерактивного практичного заняття, проектор, екран, комп'ютерна техніка.

Хід проведення:

Викладач дає короткий опис завдань, які учасники мають виконати під час другого інтерактивного практичного заняття (представлено у презентації).

Основна частина

- **Презентація домашньої роботи груп.**

Мета: навчити учасників самостійно готувати матеріали та співпрацювати у малих групах; працювати з кваліфікаційними характеристиками спеціалістів

та визначати їх відповідність вимогам законодавства України в галузі інклюзивної освіти; презентувати результати спільної роботи; давати чіткі та логічні відповіді на поставлені запитання викладача та інших учасників заняття.

Час: 35 хв.

Матеріали та обладнання: презентації груп на аркушах блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери.

Хід проведення:

Короткий огляд презентації груп. Обговорення важливості та потреби опрацювання кваліфікаційних характеристик спеціалістів, відповідність презентованої інформації сучасним тенденціям в освітній галузі.

- **Обговорення**

Мета: дати можливість учасникам висловити свої думки та враження щодо виконання та презентації домашнього завдання.

Час: 10 хв.

Хід проведення:

Викладач пропонує слухачам відповісти на наступні запитання:

- *Що викликало труднощі під час підготовки та презентації матеріалів?*
- *Чи була отримана інформація корисною?*
- *Чи є незрозумілі після презентації колег терміни чи інформація, які необхідно пояснити?*
- *Що із презентованого учасниками, на вашу думку, не є важливим для практичної роботи в умовах інклюзивної освіти?*

До уваги викладача!

Викладач має підвести логічний підсумок щодо фактичної оцінки виконання слухачами домашнього завдання.

- **Вправа «Коло контактів спеціаліста».**

Мета: навчити учасників критично мислити та оцінювати пропоновану ситуацію; давати оцінку собі щодо виконання завдань; демонструвати навички аналітичного і критичного мислення, навички співпраці (під час роботи в

парах та малих групах), комунікативні навички; знання та критичне розуміння світу, права та прав людини в умовах формування інклюзивної школи.

Час: 30 хв.

Матеріали та обладнання: аркуші А4 формату на кожного учасника заняття, аркуші А3 на кількість студентів об'єднаних у пари та аркуші блокноту для фліпчарта на 2 великі групи, фліпчарт, маркери, вирізки з журналів, проспектів чи буклетів, клей-олівець, набори олівців (фломастерів, кольорових ручок) тощо.

Хід проведення:

- **Самостійна робота (5 хв.)**

Викладач пропонує кожному присутньому на аркуші А4 зобразити у центрі дитину і протягом 5 хвилин навколо фігури дитини побудувати коло спеціалістів, які можуть та мають співпрацювати для надання повного спектру освітніх послуг дитині з особливими освітніми потребами.

- **Робота у парах (5 хв.)**

Викладач пропонує присутнім об'єднатися у пари та продовжити роботу на аркуші А3 зобразити у центрі сім'ю і протягом 5 хвилин навколо фігури дитини побудувати коло контактів дитини із людьми, які можуть та мають забезпечувати її потреби та відповідають за здоров'я та розвиток відповідно до законодавства.

До уваги викладача!

Дана частина може вивести викладача на роботу з Сімейним кодексом України. У цьому випадку ми можемо додатково зупинитися на тому, що батьки несуть відповідальність за життя і здоров'я дитини, її освіти та виховання.

- **Об'єднання у дві групи. Робота у групах (10 хв.)**

Викладач пропонує присутнім об'єднатися у дві великі групи (поділ за рядами) та створити узагальнену схему «Коло контактів вчителя інклюзивного класу» за результатами опрацьованих контактів дитини та її сім'ї. Робота проводиться на аркуші блокноту для фліпчарта. По центру зображення

спеціаліста; робота має тривати до 10 хвилин. Результат група має презентувати усім учасникам заняття.

- **Презентація та обговорення результатів роботи у групах (10 хв.)**

Короткий огляд презентації груп. Обговорення важливості та потреби створення на практиці відповідного кола контактів спеціалісті та сім'ї, особливостей ведення роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Підведення підсумків, завершення заняття

Мета: підсумувати результати співпраці та виконання завдань інтерактивного практичного заняття.

Час: 3 хв.

Хід проведення:

Викладач зупиняється на питаннях досягнення мети та завдань попередніх занять, складнощах та важливості побудови співпраці між вчителем, сім'єю, спеціалістами різних галузей для ефективної діяльності та питань етики у роботі з дитиною, сім'єю та спеціалістами.

Навчальний практикум інтерактивного практичного заняття №3

Тема заняття: Інклюзивна освіта. Мультидисциплінарна команда. Нормативно-правовий компонент. Світовий досвід (2 год.)

Форми та методи проведення заняття: робота в групах, мозковий штурм, дискусія, ділова гра.

Необхідні матеріали:наочні матеріали (таблиці, схеми та чисті аркуші паперу для індивідуальної та групової роботи), фліпчарт, маркери (дошка та крейда), малярний скоч.

План заняття:

Вступ	2 хв.
Основна частина:	75 хв.
Вправа «Портрет сім'ї»:	60 хв.
Самостійна робота у групах за запропонованою схемою	15 хв.
Презентація результатів роботи групи №1	5 хв.
Обговорення результатів роботи першої групи	10 хв.
Презентація результатів роботи групи №2	5хв.

Обговорення результатів роботи другої групи	10 хв.
Презентація результатів роботи групи №3	5 хв.
Обговорення результатів роботи третьої групи	10 хв.
Рефлексивне коло	15 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття	3 хв.

Вступ

Мета: презентувати основні завдання інтерактивного практичного заняття в рамках тематики першого навчального модулю.

Час: 2 хв.

Матеріали та обладнання: презентація PowerPoint щодо теми, мети та завдань інтерактивного практичного заняття, проектор, екран, комп'ютерна техніка.

Хід проведення:

Викладач дає короткий опис завдань, які учасники мають виконати під час третього інтерактивного практичного заняття (представлено у презентації).

Основна частина

• Вправа «Портрет сім'ї»

Мета: формувати повагу до людської гідності та прав людини, відповідальність та громадянську свідомість; сформувати навички практичного застосування теоретико-методологічних та нормативно-правових засад реалізації механізму впровадження інклюзивної освіти в Україні; сформувати вміння запобігати упередженому ставленню однолітків, батьківського та педагогічного колективів школи до дітей з особливими освітніми потребами.

Час: 75 хв.

Матеріали та обладнання: аркуші блокноту для фліпчарта, фліпчарт, маркери, вирізки з журналів, проспектів чи буклетів, клей-олівець тощо.

Хід проведення:

Слухачі займають місця за маркованими різними кольорами трьома столами. Викладач пропонує кожній новоутвореній групі конверт, що

відповідає кольору маркування їхнього стола. У конверті пропонується ситуація (за можливості – портрет дитини чи портрет сім'ї А4 формату), аркуш зі схемою аналізу та презентації результатів роботи групи (додаток б). За допомогою наявних матеріалів на аркуші блокноту для фліпчарта слухачі мають підготувати короткий огляд ситуації розвитку та оцінки потреб дитини відповідно до пропонованої схеми.

Викладач має:

- чітко проговорити час підготовки презентації результатів розгляду ситуації – 15 хвилин та попередити про його завершення за 2 хвилини;
- додатково проговорити, що презентація групи має вкласти у 5 хвилин та відбуватися за схемою пропованою в роздаткових матеріалах;
- обговорення триватиме до 10 хвилин та має відбуватися за наступною схемою:
 - **Самостійна робота у групах за пропованою схемою (15 хв.)**
 - **Презентація результатів роботи групи №1 (5 хв.)**

Викладач пропонує групі вийти на вільну частину аудиторії та програти проповану групі ситуацію

- **Обговорення результатів роботи першої групи**

Викладач пропонує провести обговорення за наступною схемою:

1. «Я-повідомлення» учасників, які спостерігали за інсценізацією ситуації, їхні висновки щодо питань, які порушуються у пропонованій ситуації.
2. «Я-повідомлення» групи – учасники команди проговорюють основний «меседж» ситуації, її стосунок до інклюзивної освіти та пропонують свої шляхи вирішення піднятої проблеми.

Наступні етапи роботи відбуваються за вище наведеною схемою.

- **Презентація результатів роботи групи №2 (5 хв.)**
- **Обговорення результатів роботи другої групи (10 хв.)**
- **Презентація результатів роботи групи №3 (5 хв.)**
- **Обговорення результатів роботи третьої групи (10 хв.)**
- **Рефлексивне коло**

Мета: зняти психо-емоційну напругу групи.

Час: 3 хв.

Хід проведення:

Викладач пропонує за допомогою «Я-повідомлення» кожному учаснику заняття проговорити свої враження від роботи (презентації ситуації, обговорення); складнощі у роботі під час визначення основних питань піднятих у ситуації та пошуків шляхів їх вирішення, а також здійснити вихід із ролі у інсценізації ситуації.

Підведення підсумків, завершення заняття

Мета: підсумувати результати роботи та виконання завдань першого навчального модулю.

Час: 3 хв.

Матеріали та обладнання: виписані на аркуші блокноту для фліпчарта мета та завдання першого модулю навчальної дисципліни, маркери, презентація PowerPoint, проектор, екран, комп'ютерна техніка.

Хід проведення:

Викладач зупиняється на питаннях досягнення мети та завдань першого модулю навчальної дисципліни, які не було розкрито на попередньому занятті, зокрема на складнощах та важливості формування поваги до людської гідності та прав людини, відповідальності та громадянської свідомості; навичок практичного застосування теоретико-методологічних та нормативно-правових засад реалізації механізму впровадження інклюзивної освіти в Україні; вміння запобігати упередженому ставленню однолітків, батьківського та педагогічного колективів школи до дітей з особливими освітніми потребами.

Інформація для викладача:

Відповідно до програми навчальної дисципліни під час опрацювання першого змістового модулю «Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзивної освіти в Україні» та вивчення теми «Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: основні дефініції та принципи впровадження у практику Української школи» студентам пропонуються матеріали та завдання для ознайомлення із:

- визначенням понять «інтеграція», «соціальна інтеграція», «освітня інтеграція», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «порушення психофізичного розвитку», «особливі потреби» та ін.; інклюзивної освіти як моделі соціального устрою;
- вивченням основ організації соціальної та медичної реабілітації; основних принципів інклюзивної освіти; міжнародних організацій, що формують політику в галузі інклюзивної освіти; досвіду реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи; міжнародної політики і законодавчої бази інклюзивної освіти.
- міжнародними документами – Конвенція ООН про права дитини (1989); Саламанська Декларація осіб з особливими потребами (1994); Конвенція ООН про права інвалідів (2008) тощо [11, с.13-15].
- сучасною нормативно-правовою базою що регулює надання послуг та державної підтримки дітям з особливими освітніми потребами, зокрема дітям з інвалідністю (Закони України «Про охорону дитинства», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про реабілітацію інвалідів в Україні»; Постанова Кабінету Міністрів України № 1545 від 12 жовтня 2000 р. «Про схвалення концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів»; Постанова Кабінету Міністрів України № 757 від 23 травня 2007 р. «Про затвердження положення про індивідуальну програму реабілітації інвалідів» тощо; укази Президента України; накази Міністерства соціальної політики України; накази Міністерства освіти і науки України; накази Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України) [повний перелік: 11, с.15-49].
- аналізом українського законодавства щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Роздаткові матеріали:

Додаток 1

до навчального практикуму інтерактивного лекційного заняття №1

Вправа «Переконання спеціаліста» («ЗА» та «ПРОТИ»)

ЗА

ПРОТИ

Додаток 2

до навчального практикуму інтерактивного лекційного заняття №1

Вправа «Переконання спеціаліста» («ЗА» та «ПРОТИ»)

Перелік переконань для обговорення:

- Кожна сім'я має право на допомогу в вихованні дитини і вимагати таку допомогу в представників освіти.
- Кожна сім'я має можливість обирати навчальний заклад для своєї дитини.
- Всі особливі діти мають навчатися в спеціалізованих установах.
- Цькування дитини іншими дітьми у класі – її власна провина.
- Здоров'я дитини, її охайність та слухняність на уроках є основними показники успішності.
- Лише дитина з девіантною поведінкою має перебувати під особливим контролем школи.
- Батьки, які мають відповідні документи про освіту мають право втручатися у навчальний процес.
- Дитина з інвалідністю має право на навчання у будь-якому класі загальноосвітньої школи.
- Атмосфера в родині жодним чином не впливає на процес навчання дитини у школі.

- Низький рівень знань дитини – проблема вчителя.
- Вчитель має право отримати будь-яку інформацію щодо стану здоров'я та інтелектуального розвитку дитини.
- Кількість дітей у класі безпосередньо впливає на успішність «відстаючих» учнів.
- Обдаровані діти можуть і повинні працювати більше і самостійно.
- Не можна допускати дітей до роботи з «відстаючими» в будь-якому сенсі учнями – це погано вплине на їх самооцінку.

Додаток 3

до навчального практикуму інтерактивного лекційного заняття №1

Інформаційне повідомлення «Міжнародна політика і законодавча база інклюзивної освіти. Нововведення у законодавчому просторі»

Перелік нормативно-правових актів, що регулюють політику держави та діяльність виконавчих органів влади щодо забезпечення життєдіяльності дітей та молоді з функціональними обмеженнями:

1. Міжнародні документи:

- Конвенція ООН про права дитини
- Саламанська Декларація осіб з особливими потребами
- Конвенція ООН про права інвалідів
- Декларація тисячоліття ООН
- Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо цілей сталого розвитку на період до 2030 р.

2. Конституція України

3. Закони України:

- Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про загальну середню освіту»;
- Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»;
- Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»;
- Закон України «Про соціальні послуги»;
- Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

4. Нормативно-правові акти видання Кабінету Міністрів України:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. №1545 «Про схвалення концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. №585 «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2004 р. №608 «Про затвердження типового положення про центр соціально-психологічної допомоги»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2004 р. №1126 «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2005 р. №877 «Про затвердження типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2006 р. №1686 «Про затвердження державної типової програми реабілітації інвалідів»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. №80 «Про затвердження порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 757 «Про затвердження положення про індивідуальну програму реабілітації інвалідів»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. №716 «Про затвердження державної програми розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю на період до 2011 року»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. №1301 «Про затвердження порядку забезпечення інвалідів і дітей-інвалідів технічними та іншими засобами»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. №1312 «Про заснування академічної стипендії кабінету міністрів України обдарованим студентам з числа інвалідів»;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. №1482 – р «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року».

5. Укази Президента України:

- від 03.12.2015 р. №678/2015 «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю».

6. Накази Міністерства соціальної політики України:

- від 09.10.2006 р. №372 «Про затвердження типового положення про центр професійної реабілітації інвалідів»;
- від 19.10.2006 р. №387 «Про затвердження типових штатів працівників центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів та центру професійної

реабілітації інвалідів системи органів праці та соціального захисту населення»;

- від 12.02.2007 р. №44 «Про встановлення тривалості роботи та педагогічного навантаження для окремих категорій працівників закладів та установ соціального захисту населення»;
- від 13.02.2007 р. №48 «Про затвердження типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів»;
- від 15.03.2007 р. №104 «Щодо організації, обліку та звітності з надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг»;
- від 12.04.2007 р. №155 «Про затвердження соціальних нормативів у сфері професійної реабілітації інвалідів для центрів професійної реабілітації інвалідів системи міністерства праці та соціальної політики України»;
- від 03.05.2007 р. №201 «Про затвердження порядку взаємодії органів праці та соціального захисту населення, центрів зайнятості, відділень фонду соціального захисту інвалідів, центрів професійної реабілітації інвалідів і навчальних закладів системи Мінпраці щодо працевлаштування інвалідів»;
- від 04.05.2007 р. №206 «Про затвердження соціальних нормативів у сфері соціальної реабілітації дітей-інвалідів для центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів міністерства праці та соціальної політики України»;
- від 14.05.2007 р. №219 «Про затвердження типових переліків приміщень та обладнання кабінетів центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів системи міністерства праці та соціальної політики України»;
- від 14.05.2007 р. № 220 «Про затвердження типових переліків приміщень та обладнання кабінетів центру професійної реабілітації інвалідів системи міністерства праці та соціальної політики України»;
- від 18.05.2015 р. №514 «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації»;
- від 10.09.2015 р. №912 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики»;
- від 30.12.2015 р. №1261 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги представництва інтересів»;
- від 01.07.2016 р. №716 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання»;
- від 17.08.2016 р. №892 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)»;
- від 26.09.2016 р. №1067 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів (установ)».

7. Накази Міністерства освіти і науки України:

- від 13.05.1993 р. №135 «Про затвердження положення про логопедичні пункти системи освіти»;
- від 20.12.2002 р. №732 «Про затвердження положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах»;

- від 19.05.2008 р. №432 «Про внесення змін до положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах»;
- від 09.12.2010 р. №1224 «Про затвердження положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах»;
- від 28.01.2014 р. №80 «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку(початкова школа)»;
- від 31.12.2015 р. №1436 «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі».

8. Накази Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України:

- від 06.10.2005 р. №2280 «Про затвердження типових штатних нормативів працівників центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, соціального гуртожитку, соціального центру матері та дитини».

Додаток 4

до навчального практикуму інтерактивного практичного заняття №1

**Робота у групах з нормативно-правовими актами України в галузі
інклюзивної освіти**

Група 1

Закон України «Про освіту»;

Закон України «Про охорону дитинства»;

Закон України «Про загальну середню освіту»;

Накази Міністерства освіти і науки України від 31.12.2015 р. №1436 «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі».

Група 2

Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»;

Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»;

Закон України «Про соціальні послуги»;

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»;

Накази Міністерства соціальної політики України від 13.02.2007 р. №48 «Про затвердження типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів»;

від 18.05.2015 р. №514 «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації»;

від 13.02.2007 р. №48 «Про затвердження типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів»;

від 18.05.2015 р. №514 «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації».

Група 3

Накази Міністерства освіти і науки України

від 13.05.1993 р. №135 «Про затвердження положення про логопедичні пункти системи освіти»;

від 20.12.2002 р. №732 «Про затвердження положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах»;

від 09.12.2010 р. №1224 «Про затвердження положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах»;

від 28.01.2014 р. №80 «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа)».

Група 4

Постанови Кабінету Міністрів України

від 12 жовтня 2000 р. №1545 «Про схвалення концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів»;

від 23 квітня 2003 р. №585 «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»;

від 12 травня 2004 р. №608 «Про затвердження типового положення про центр соціально-психологічної допомоги»;

від 27 серпня 2004 р. №1126 «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю»;

Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 07.04.2004р. №183 «Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності».

Група 5

Постанови Кабінету Міністрів України

від 8 вересня 2005 р. №877 «Про затвердження типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями»;

від 08.12.2006 р. №1686 «Про затвердження державної типової програми реабілітації інвалідів»;

від 31.01.2007 р. №80 «Про затвердження порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг»

від 23.05.2007 р. № 757 «Про затвердження положення про індивідуальну програму реабілітації інвалідів»;

**Наказ Міністерства соціальної політики України від 26.09.2016 р. №1067
«Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної
інтеграції випускників інтернатних закладів (установ)».**

Додаток 5

до навчального практикуму інтерактивного практичного заняття №1

Розподіл домашнього завдання «Лотерея».

<p>«Щасливий» білет № 1 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП) «Асистент вчителя»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій 	<p>«Щасливий» білет № 2 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП) «Вчитель-реабілітолог»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів вищої категорії • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій
<p>«Щасливий» білет № 3 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП) «Вихователь соціальний по роботі з дітьми-інвалідами»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій 	<p>«Щасливий» білет № 4 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП) «Вчитель-дефектолог»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів вищої категорії • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій
<p>«Щасливий» білет № 5 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП) «Педагог соціальний»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій 	<p>«Щасливий» білет № 6 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП) «Вчитель-логопед»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та логопеда • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій
<p>«Щасливий» білет № 7 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП)</p>	<p>«Щасливий» білет № 8 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП)</p>

<p>«Шкільний психолог»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій 	<p>«Тифлопедагог»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів вищої категорії • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій
<p>«Щасливий» білет № 9 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП) «Фахівець соціальної роботи»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій 	<p>«Щасливий» білет № 10 Презентація кваліфікаційної характеристики професії (КХП) «Вчитель методист»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Порівняльна характеристика вище зазначеної КХП та вчителя початкових класів вищої категорії • У яких сферах / закладах може працювати • Приклад посадових інструкцій

Вправа «Портрет сім'ї»**Ситуація №1****Алгоритм оцінки потреб дитини та проектування дій вчителя у нестандартній ситуації*****1. Інсценізація пропонованої ситуації:***

У другому класі міської школи навчається Ангелінка. Життєрадісна, активна та розумна дівчинка, яка завжди все робить вчасно і вірно. Вона ходить на гуртки з художньої гімнастики, танців та у музичну школу. Вчителька почала помічати, що Ангелінка почала відставати у навчанні та іноді засинає на уроках.

Коли вчитель зателефонувала батькам, то виявилось, що вони не проживають за вказаною адресою і можливо у них “сімейні негаразди” (як зазначила одна з мам, які входять до батьківського комітету). Але питання само собою не вирішиться, тому вчителька звернулася до педагога соціального щоб налагодити контакт із батьками дівчинки та шкільного психолога для профілактичної роботи з ученицею.

Через деякий час виявилось, що Ангеліна перевтомлюється, адже виконує дуже багато завдань та відвідує п'ять гуртків. Оскільки сім'я переїхала у віддалений район міста – це ускладнило та збільшило час на дорогу до школи та до дому, що також сприяло перевтомі та стресу.

2. Особливості психо-фізичного та психо-емоційного розвитку дитини

3. Характеристика сім'ї

4. Характеристика спеціалістів та їхніх дій у вирішенні ситуації

5. Яка проблема, на вашу думку, є основною у даній ситуації

6. Шляхи вирішення ситуації для забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини (пропозиції прописати по пунктах)

Ситуація №2

Алгоритм оцінки потреб дитини та проектування дій вчителя у нестандартній ситуації

1. Інсценізація пропонованої ситуації:

У перший клас початкової школи прийшов хлопчик із вадами слуху. Досить активний та жвавий, він досить часто почав отримувати зауваження від вчительки що штурхає дітей. Через це діти почали відмовлятися спілкуватися та сидіти разом із ним за партою. Вчителька почала помічати, що Славко почав часто нервувати та погано поводити себе, а коли злився – починав бігати та кричати. Це почало відбуватися і під час уроків.

Одного разу Славко вдарив іншого хлопчика. Батьки хлопчика, якого вдарили підняли питання, що Славкові не місце у звичайній школі. Коли вчитель зателефонувала батькам, то питання відрахування Славка вже розглядалося на комісії у школі.

Під час спілкування із батьками педагога соціального та шкільного психолога з батьками Славка виявилось, що вчителька не повідомляла їх про зміни у поведінці хлопчика. Дитина постійно приходила додому засмучена і не розповідала нічого про школу. За весь час навчання (протягом трьох місяців) у Славка не з'явилося нових друзів у класі і його ніхто з дітей не запрошував на дні народження. Він часто проводив вільний час за комп'ютером.

Виявилось також, що вчителька була не готова до роботи з дитиною з інвалідністю та не знала особливостей розвитку та побудови комунікації дитини з вадами слуху. Оскільки вчитель категорично відмовилась від роботи з Славком, його вирішили перевести до паралельного класу, в якому навчалося менше дітей, але повністю проблеми з поведінкою це не вирішило.

2. Особливості психо-фізичного та психо-емоційного розвитку дитини

3. Характеристика сім'ї

4. Характеристика спеціалістів та їхніх дій у вирішенні ситуації

5. Яка проблема, на вашу думку, є основною у даній ситуації

6. Шляхи вирішення ситуації для забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини (пропозиції прописати по пунктах)

Ситуація №3

Алгоритм оцінки потреб дитини та проектування дій вчителя у нестандартній ситуації

1. Інценізація пропонованої ситуації:

У четвертому класі сільської школи навчається Денис. Він спокійний і дуже похмурий хлопчик, який дуже рідко грається з іншими дітьми та часто хворіє. Але не зважаючи на це гарно вчиться та любить читати. Одного разу під час перерви Денис впав та поранив руку. Вчитель допомогла йому помити руки та відвела до медичної сестри.

Медична сестра одразу зателефонувала мамі Дениса, оскільки батька в нього не було. А потім відвела у сторону вчительку і запитала чи вона не боїться заразитися, оскільки у мами хлопчика нібито виявлено ВІЛ-інфекцію. Коли вчитель дізналася про такий діагноз, то не одразу зорієнтувалася у ситуації. Тим часом медична сестра вже “поширила” потрібну інформацію через що у школі стався скандал. Оскільки інформація щодо зараження не підтвердилася, а налякані батьки однокласників почали запротестувати щодо навчання у одному класі із “такою” дитиною.

Виявилось, що хлопчик насправді часто допомагав мамі сидіти вдома із молодшим братом та сестрою, допомагав у магазині в сусідньому селі – заробляв гроші (про що мати не знала). Сім'я перебувала в процесі розлучення батьків і тому мати часто їздила до міста, про що знав педагог соціальний. Але необдумані дії медичної сестри спричинили низку непорозумінь, через які сім'ї довелося переїхати до іншого міста.

2. Особливості психо-фізичного та психо-емоційного розвитку дитини

3. Характеристика сім'ї

4. Характеристика спеціалістів та їхніх дій у вирішенні ситуації

5. Яка проблема, на вашу думку, є основною у даній ситуації

6. Шляхи вирішення ситуації для забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини (пропозиції прописати по пунктах)

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи:

Офіційні сайти:

1. Урядовий портал – rada.gov.ua
2. Міністерства освіти та науки України – mon.gov.ua

3. Цілі сталого розвитку 2016-2030 – <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

Список використаних друкованих видань:

4. Діти з особливими потребами в школі : Психолого-педагогічний супровід / О. Романова та ін. – Київ : Шк. світ, 2011. — 128 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
6. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник / За заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. – К., 2012. – 216с.
7. Приймаємо рішення разом: оцінка, планування, здійснення. Посібник з організації співпраці молоді та дорослих. – Київ, 2009. - 98 с.
8. Тренінговий модуль підготовки спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді до соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. – Київ: Міністерство соціальної політики України, 2012. – 364 с.

Додатковий список джерел для підготовки до занять:

9. Навчаємо демократії. Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.school29.edukit.mk.ua/Files/downloads/EDC_HRE%20Vol1%20-%20Educating%20democracy_Ukrainian.pdf. – Назва з екрану.
10. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>. – Назва з екрану.
11. Хіля А.В. Арт-терапія у системі засобів виховання ціннісного ставлення до життя у дітей та молоді з функціональними обмеженнями: Методичні матеріали. Частина перша / А.В. Хіля. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 252 с.
12. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я : [монографія] / А. Г. Шевцов. – Київ : ЦНТІ «Інститут соціальної політики», 2004. – 240 с.
13. Children: The Me Book by O. Ivar Lovaas. Department of Psychology University of California, Los Angeles, 1981. – 205 p.

Шапошнікова Анна Сергіївна
Старший викладач кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова

Лабораторне заняття.

Тема: Групове консультування: особливості тренінгової форми роботи.

Місце у навчальній дисципліні: "Основи психологічного консультування". може бути використана під час викладання дисциплін "Основи психоконсультування", "Тренінг спілкування та самопізнання", "Основи психології".

Час проведення: 80 хв. (1 пара)

Назва компетентності: Співпраця, визнання цінності культурного різноманіття, а також повага до людської гідності та прав людини.

Завдання:

- розвинути навички роботи в групі, навички співпраці та упередження конфліктів;
- визначити ознаки дискримінації та прояви толерантності;
- проаналізувати значення визнання різноманіття та поваги до особистості, як демократичних цінностей.
- сформувати навички організації та проведення "мозкового штурму" та презентації групових результатів, вміння презентувати результати самостійної роботи над виконанням завдання.

Студенти будуть:

Знати: поняття "толерантність", "булінг", "дискримінація"; роль та значення толерантності в структурі особистості вчителя; значення толерантності, як демократичної цінності та компоненту світогляду для розвитку особистості дитини.

Вміти: розрізняти прояви дискримінації, організувати діалог на тему толерантності, аналізувати та критично оцінювати поведінку учнів відповідно до ознак не толерантності.

Форми та методи проведення заняття: міні-лекція, робота в групах, мозковий штурм, дискусія, самостійна творча вправа "Емблема толерантності".

Необхідні матеріали: картки з визначенням понять, фліпчати чи аркуші ватману.

План заняття:

Вступ	5 хв
Основна частина:	60 хв.
Міні-лекція з обговоренням "Толерантність"	15 хв.
Вправа «Що таке дискримінація у класному колективі?»	20 хв.
Вправа «Емблема толерантності»	20 хв.
Обговорення та аналіз.	15 хв.
Підведення підсумків, завершення заняття	5 хв.

Вступне слово. *Це заняття присвячене темі організації та проведенню тренінгів. Ця форма надання психологічної допомоги та підтримки передбачує використання явища групової динаміки, колективної оцінки тощо. Ми з вами домовимося про те, що наше заняття буде проходити у формі тренінгу. Одним із навчальних завдань буде утримання себе одночасно у двох позиціях - учасника тренінгової групи і студента.*

Темою заняття ми обрали "Толерантність", як одну з необхідних професійно-особистісних якостей вчителя та демократичних цінностей, що починає формуватися у шкільному середовищі.

Тренінгове заняття починається із обговореннями зі студентами поняття «толерантність», «принцип толерантності», «чим не є толерантність?», «дискримінація», «булінг» тощо. В обговоренні ми аналізуємо сучасні прояви не толерантності та нетерпимості у суспільстві, намагаємося усвідомити значимість людської різноманітності. У груповій взаємодії фасилітатор допомагає розвинути навички спілкування, здатності до самоаналізу, самопізнання, професійної рефлексії та лідерські якості.

Міні-лекція. 15хв.

Стрижневим моментом існування в полікультурному соціумі окремої особистості, групи людей, цілої країни є толерантність як універсальний принцип людської життєдіяльності. На цьому тлі особливо важливим постає питання навчання та дотримання принципу толерантності в роботі з молодшими школярами.

В "Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини" сказано, що "...освіту все частіше розглядають як механізм захисту від зростання насильства, расизму, екстремізму, ксенофобії, дискримінації й нетолерантності. Також було визнано, що освіта робить вагомий внесок у соціальну згуртованість і соціальну справедливість." Зважаючи на вікові особливості учнів, початкова школа найбільш відповідальний етап формування демократичних цінностей.

В цей період дитина змінює внутрішню позицію "Я-Дитина" на "Я-Дорослий". Внутрішня позиція Учня та соціально-психологічний статус у класі розвиваються під впливом стосунків з вчителем, який демонструє зразки соціально-схвальної поведінки. За умови значимості для самого вчителя засад та принципів демократії, проявів громадянськості тощо, учні опановують досвід демократичних відносин, взаємоповаги та самоповаги, цінності різноманіття думок тощо. Тому так важливо під час навчання у ВНЗ аналізувати власні цінності та переконання, намагаючись зрозуміти підстави для того, щоб демократичні цінності реалізовувалися у майбутньому професійному стилі виховання та навчання.

За визначенням довідкової літератури, толерантність – це повага, сприйняття та розуміння природності розмаїття культур світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Толерантність формується на основі визнання універсальних прав та свобод людей, а також визнання цінності різноманітності культур, думок, особистісних та фізичних особливостей. Відмова від догматизму та абсолютизму, визнання того, що кожен може дотримуватися своїх переконань, визнаючи це право за іншими. Повага та прийняття способу життя людей, що відрізняються зовнішнім виглядом, суспільним становищем, мовою, віросповіданням, є необхідними умовами мирного життя.

Толерантність – це прагнення людини досягнути розуміння з іншими, відмова від психологічного та інших форм насилля та придушення людської гідності. Погляди, ставлення, традиції горювання тощо, не можуть бути нав'язані представникам інших культур. Характерними ознаками толерантної особистості є емпатійність, комунікабельність, дружелюбність, позитивне ставлення до себе.

Обговорення та аналіз. Студентам пропонується утворити дві (в разі чисельності групи три) команди. Принцип групування може базуватися на пошуку спільних та відмінних рис учасників.

Приклад: праворуч станьте ті в кого є собака, а ліворуч - кішка чи кіт; в кого очі світлі, а в кого темні, хто народився взимку та восени, і ті хто влітку та навесні тощо.

Вправа «Що таке дискримінація у класному колективі?»

Час: 20 хв.

Матеріали: картки із визначеннями, фліпчати чи аркуші ватману.

Процедура проведення. Група має сформулювати в результаті «мозкового штурму» своє визначення поняття "дискримінація", що включає фактичні поведінкові прояви дискримінування у шкільному житті. Кожен учасник по колу називає асоціацію до цього слова. Один з учасників фіксує відповіді і стимулює інших говорити. Результати опрацьовуються і група має сформулювати визначення поняття та усно пояснити з наведенням прикладів прояви, що характеризують явище дискримінації. За 10 хвилин, делегати від груп озвучує визначення та аргументує роботу групи.

Після презентації групової роботи викладач пропонує ознайомитися із визначеннями поняття толерантності, що надані Радою Європи та провести обговорення:

Загальне обговорення.

- Що є схожим та відрізняється у визначеннях?
- З якими проявами дискримінації у школі ви зустрічалися?
- Які психологічні наслідки дискримінації для соціально-психологічного розвитку дитини ви бачите?

Вправа «Емблема толерантності»

Час: 20 хв. Вправа виконується самостійно. Учасникам пропонується знайти зручне для себе місце та взяти папір та кольорові олівці.

Необхідні матеріали та обладнання: Роздруковані визначення поняття толерантності з різних словників, папір, кольорові олівці, ножиці, скоч.

Процедура проведення.

Учасники отримують картки з визначеннями толерантності. Наступна вправа дозволить підійти до цього поняття з іншого боку - учасникам належить створити емблему толерантності. Кожен спробує самостійно намалювати таку емблему, яка могла б друкуватися на суперобкладинках, політичних документах, національних прапорах. Процес малювання займає 5-7 хв. Після завершення роботи учасники розглядають малюнки один одного. Після ознайомлення з результатами творчості інших, учасники повинні розбитися на підгрупи на основі схожості між малюнками. Важливо, щоб кожен учасник самостійно прийняв рішення про приєднання до тієї або іншої групи.

Обговорення та аналіз. 15 хв.

Кожна з підгруп, що утворилася, повинна пояснити, що загального в їх малюнках, і висунути гасло, яке відображало б суть їх емблем (обговорення - 3-5 хв.).

Завершальний етап вправи - обговорення самої тренінгової вправи як інструменту групової роботи.

- В чому основні відмінності такої форми роботи? Чи сподобалося вам працювати у групі?

- Чи змінилося щось у вашому ставленні до проблеми толерантності у суспільстві? Як що так, то яка роль у цьому саме роботи в групі?

- Як ми можемо використовувати подібні вправи для надання дітям психологічної підтримки чи з метою особистісного розвитку?

Підведення підсумків 5 хв.

Що було корисно? Що ми зможемо використати в подальшій роботі?

Інформація для викладача:

Роздаткові матеріали:

Толерантність – це прагнення людини досягнути розуміння з іншими, відмова від психологічного та інших форм насилля та придушення людської гідності.	Толерантність - це повага та прийняття способу життя людей, що відрізняються зовнішнім виглядом, суспільним становищем, мовою, віросповіданням, є необхідними умовами мирного життя
Толерантність - це здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також — особливості поведінки та способу життя інших.	Толерантність - це терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, вірувань є умовою стабільності та єдності суспільств, особливо тих, які не є гомогенними ні у релігійному, ні в етнічному, ні в інших соціальних вимірах.

Дискримінація — є однією з найбільш поширених форм насильства та порушення прав людини. Дискримінація і нетерпимість — тісно пов'язані між собою поняття. Нетерпимість — це відсутність поваги до вчинків та	Дискримінація проявляється, коли до людей ставляться менш прихильно, а ніж до інших людей в подібній ситуації тільки тому, що вони відносяться, або сприймаються як такі, що належать, до певної групи чи категорії людей. Людей можуть
---	--

<p>переконань, що відрізняються від своїх власних. Нетерпимість може проявлятися у широкому діапазоні дій, починаючи з уникання таких людей, мовної ненависті, і закінчуючи тілесними травмами або навіть вбивствами.</p>	<p>дискримінувати через їх вік, інвалідність, етнічну приналежність, походження, політичні переконання, расу, релігію, стать чи гендер, сексуальну орієнтацію, мову, культуру та з багатьох інших причин.</p>
---	---

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи:

1. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини Рекомендація CM/Rec(2010)7, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 р., та пояснювальний меморандум / Видавництво Ради Європи: F-67075 Strasbourg Cedex – Електронний ресурс - <http://book.coe.int> - ISBN 978-92-871-6898-6ю - Рада Європи, 2010 - 38 с.
2. Уолцер М. Про толерантність / Пер. з англ. М. Лупішко. — Харків: Видавнича група «РА-Каравела», 2003. — 148 с.
3. Сидоренко Н.М. Толерантність і нетерпимість/ Н.М.Сидоренко// Виховна робота в школі. – 2010. - №10. – С.40-43.

**Шкарбан Людмила Вячеславівна,
викладач кафедри початкової освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка**

Практичне заняття. Тема: Художній твір як засіб формування громадянської компетентності молодших школярів

Навчальна дисципліна «Дитяча література з методикою навчання»
(для студентів I курсу спеціальності 013 «Початкова освіта» ОР «бакалавр»)
Змістовий модуль 3. Методика літературного читання творів різних жанрів

Вправа «Всі люди рівні»

*Надайте кожній людині всі ті права,
які б ви хотіли мати самі.*

Роберт Інтерсолі

Час виконання: 60 хвилин

Кластер:

- знання та критичне розуміння світу: прав людини;
- розвиток аналітичного та критичного мислення;
- розвиток емпатії;
- повага до людської гідності та прав людини.

Мета: розширити знання студентів про права людини на освіту; систему освіти; наскільки вона відповідає потребам дітей з обмеженими можливостями; формувати повагу до людської гідності; толерантне ставлення до людей з обмеженими можливостями; розвивати здатність до емпатії.

Очікуванні результати:

- здійснюють аналіз ситуацій з погляду толерантного ставлення до людей з обмеженими можливостями;
- висловлюють власні судження щодо головних демократичних цінностей (свободи, рівності можливостей, поваги до гідності й прав людини).

Форми та методи проведення заняття: бесіда, робота в групах, вправи «Асоціації», «Мозковий штурм».

Необхідні матеріали: рольові картки, підручники Літературне читання, 2-4 кл. (авт. В. О. Науменко, О. Я. Савченко), роздатковий матеріал.

Хід заняття

Вступ. Бесіда «Права і свобода людини».

Питання щодо прав і свобод людини є найактуальнішими як у світі, так і в Україні. Наявність прав і свобод, ступінь їх реалізації є основним критерієм визначення розвитку демократії кожної держави. Становище людини в державі

характеризується її правовим статусом, який передбачає: права, свободи, обов'язки.

Права людини – це захищена і гарантована державою можливість щось робити і здійснювати, не порушуючи прав і свобод інших людей. Демократичне суспільство, демократична держава нерозривно пов'язані з найважливішими суспільними цінностями людини – правами і свободою. Кожен із вас у повсякденному житті напевне вимовляли такі слова, як: «я маю право...», «це моє право...», «права людини».

Вправа «Асоціації»

Інструкція. Запишіть асоціації, які характеризують терміни «права», «рівність», «освіта». Ці слова мають починатися з букв, які складають саме це слово.

Викладач обговорює вправу зі студентами. Він ставить студентам такі запитання:

- Для чого ми виконували цю вправу?
- В чому був її смисл?
- Про що ми дізнались?
- Список запитань можна продовжити.

Викладач підводить підсумки обговорення, робить висновки, аргументує, для чого була ця вправа. Зазначає, що завдяки поставленим запитанням, можна зробити певні висновки та продовжити розгортати поставлені питання далі за занятті.

Обговорення цитати: *«Надайте кожній людині всі ті права, які б ви хотіли мати самі».*

Інструкція. Робота в групі. Студенти обговорюють цитату, висловлюють власні думки.

Викладач ставить студентам такі запитання, які дозволяють сформулювати свої висновки:

- Для чого ми виконували цю вправу?
- В чому був її смисл?
- Про що ми дізнались?
- Список запитань можна продовжити.

Викладач підводить підсумки обговорення, робить висновки, аргументує, для чого була ця вправа. Зазначає, що завдяки поставленим запитанням, можна зробити певні висновки та продовжити розгортати поставлені питання далі за занятті.

Метод «Мозковий штурм»

Інструкція. Об'єднати студентів у 3 групи (по 7–8 осіб).

I група – висловлюють і записують 1-2 речення зі словами «я маю право...».

II група – закінчують словосполучення «.... це моє право».

III група – називають 1-2 причини, які можуть переконати іншу людину знати свої права.

Викладач після виконання вправи обговорює такі аспекти: типи прав людини (надання персональної свободи, захист рівності, надання соціальних прав).

Слід також пам'ятати, що за умови використання окремо, ця вправа може призвести до ізольованого академічного підходу, який фокусується на окремому праві людини. Тому рекомендується поєднувати цю вправу з іншими, які стосуються практичного застосування прав людини, наприклад, особистого досвіду учнів, питань порушення та впровадження прав людини та обговорення універсального характеру прав людини (За матеріалами Ради Європи - <http://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-6/chapter-3/exercise-1/>).

Обговорення суперечливого питання.

Викладач пропонує оговорити твердження, наприклад: «в Україні всі діти мають рівні права у доступі перед освітою». Можна також запропонувати інші твердження суперечливого характеру.

Інструкція. Студенти висловлюють власні судження щодо цього питання у групі, а також висловлюються на загал.

Підводячи підсумки, викладач пояснює, що суперечливі питання є втіленням значних конфліктів цінностей та інтересів, які часто супроводжуються позовними вимогами щодо фактів, що лежать в основі конфліктів. Вони зазвичай складні, на них немає простих відповідей. Вони викликають сильні емоції та схильні створювати або загострювати непорозуміння між людьми, породжують підозру й недовіру (за матеріалами Ради Європи «Навчання суперечливих питань. Життя з протиріччями», 2017 р.)

Робота в парах.

Інструкція. З метою розширення знань студентів про права кожної дитини на освіту та рівність у доступі перед освітою, учасники аналізують нормативні документи, які регламентують права дитини на освіту, а саме: Закон України «Про освіту», Конституція України, Декларація прав дитини, Конвенція прав дитини).

Викладач просить виділити основні позиції, що є спільними для запропонованих документів. Також можна запропонувати студентам навести приклади порушення прав, які обговорюються.

Після завершення обговорення, викладач робить висновки та налаштовує на виконання наступної вправи.

Групова робота.

Інструкція. Об'єднати учасників у 4 групи (по 6–7 осіб), роздати рольові картки. Розглянути і описати малюнки. Які права ілюструють дані малюнки?

Рольові картки

Ілюстрація до твору В. Сухомлинського
«Горбата дівчинка» Маленький горбань

Ілюстрація до твору С. Черкасенка

Робота в парах.

Інструкція. Здійснити аналіз підручників «Літературне читання» 2–4 класи (авт. В.О. Науменко, О.Я. Савченко). Дібрати художні твори, які сприяють розвитку таких цінностей, як: повага до людської гідності, визнання рівності, повага до людей, здатність до емпатії.

Завдання для самостійного опрацювання.

1. Зробити добірку художніх творів для учнів початкової школи, які виховують повагу до людської гідності, викликають бажання наслідувати добрі справи однолітків.

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи:

4. Закон України «Про освіту» : Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38–39. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрана.

5. Декларація прав дитини : Декларація прав дитини [Електронний ресурс] //Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_384. – Назва з екрана.

6. Конституція України : Конституція України [Електронний ресурс] // <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>. – Назва з екрана.
7. *Конвенція про права дитини* : *Конвенція про права дитини*[Електронний ресурс] //Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021. – Назва з екрана.
8. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. / В.О. Науменко. – К. : Генеза, 2012. – 160 с.
9. Науменко В.О. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. / В.О. Науменко. – К. : Генеза, 2013. – 178 с.
10. Науменко В.О. Літературне читання : підруч. для 4-го кл. / В.О. Науменко. – К. : Генеза, 2015. – 176 с.
11. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. / О.Я. Савченко. – К.: Освіта, 2012. – 160 с.
12. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. / О.Я. Савченко. – К. :Освіта, 2013. – 178 с.
13. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 4-го кл. / О.Я. Савченко. – К. :Освіта, 2015. – 192 с.

*Демченко Олена Петрівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського, кандидат педагогічних наук, доцент*

*Кім Галина Григорівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського, кандидат педагогічних наук, доцент*

Практичне заняття з навчальної дисципліни «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності»

Змістовий модуль 1. Педагогічна діяльність та процес підготовки до неї студентів у ЗВО

Тема заняття. *Учитель сучасної української школи – носій громадянських і демократичних цінностей.*

Місцеу навчальній програмі/дисципліні/ за напрямом підготовки: може бути використано під час вивчення навчальної дисципліни «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності» (СВО «бакалавр» Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка Спеціальність 013 Початкова освіта).

Час проведення– 80 хв.

Компетентності:

- 1. Цінності:** *повага до людської гідності та прав дитини.*
- 2. Навички та вміння:***навички співпраці.*

Завдання:

студенти будуть:

Знати:

- суспільну значущість професії вчителя початкової школи, її гуманістичну спрямованість;
- зміст педагогічних цінностей у контексті демократичного і громадянського суспільства;
- права дитини як основу професійних цінностей вчителя початкової школи;
- принципи побудови та особливості діяльності демократичної школи;
- зміст, структуру та особливості компетентностей сучасного вчителя початкової школи відповідно до Рамки компетентностей для культури демократії.

Вміти:

- аналізувати діяльність учителя початкових класів з позиції гуманістичних і демократичних цінностей;
- брати участь у дискусії, відстоювати гуманістичні професійні цінності;
- використовувати Конвенцію ООН «Про права дитини», документи Ради Європи про професійні та демократичні цінності під час дискусії та виконання творчих завдань.

Форми та методи проведення заняття: бесіда і дискусія з обговорення теоретичних питань у малих групах (4-5 осіб), інтерактивна вправа «Педагогічний ярмарок», творчі завдання («педагогічні формули», визначення-асоціації, створення таблиці «Ідеал демократичного вчителя у працях відомих педагогів минулого», «знаки педагогічного поведіння», «закони гуманного вчителя», «колективний портрет учителя демократичної школи»); вправа «Знайди свою групу», інтерактивна рефлексивна вправа «Карусель».

Необхідні матеріали: інструкції до практичних робіт і картки з описом завдань, ноутбук, проектор, інтерактивна дошка, папір, маркери, скотч.

План заняття:

I. Вступ	12 хв
1.1. Повідомлення теми, мети заняття, загальні настанови щодо виконання творчих завдань	2 хв
1.2. Бесіда, обговорення проблемних питань	5 хв
1.3. Інтерактивна вправа «Педагогічний ярмарок»	5хв
II. Основна частина	53 хв
2.1. Презентація завдань, виконаних під час індивідуальної самостійної роботи у процесі підготовки до практичного заняття на основі творчого використання теоретичних положень теми	20 хв
2.1.1. Аналіз документів про демократичні та громадянські цінності	5 хв
2.1.2. Визначення-асоціації	5 хв
2.1.3. «Педагогічні формули»	5 хв
2.1.4. Ідеал гуманного вчителя в працях відомих педагогів минулого	5 хв
2.2. Обговорення теоретичних питань з використанням інтерактивної технології «Робота в групах»	7хв.
2.3. Творча проектна діяльність студентів на практичному занятті: робота в групах по 4-5 осіб над виконанням спільного творчого завдання	
2.3.1. Вправа «Знайди свою групу»	8 хв
2.3.2. Асоціативний портрет гуманного вчителя	9 хв
2.3.3. Есе	9 хв
III. Підведення підсумків, завершення заняття	15 хв
3.1. Узагальнювальна вправа «Педагогічне серце»	5 хв
3.2. Вправа «Сенкан»	4 хв
3.3. Рефлексивна вправа «Карусель»	4 хв
3.4. Висновки	2 хв

Хід заняття

I. Вступ

1.1. Повідомлення теми і мети заняття, загальні настанови щодо виконання творчих завдань

Шановні студенти! На занятті ми розглянемо проблему вчителя сучасної української школи як носія громадянських і демократичних цінностей, з'ясуємо зміст педагогічних цінностей у контексті демократичного і громадянського суспільства, ознайомимось з правами дитини як основою професійних цінностей вчителя початкової школи, з принципами побудови та особливостями діяльності демократичної школи; проаналізуємо зміст, структуру та особливості компетентностей сучасного вчителя початкової школи відповідно до Рамки компетентностей для культури демократії, розроблених експертами Ради Європи.

Заняття передбачає виконання низки творчих завдань, що сприятиме формуванню умінь аналізувати діяльність учителя початкових класів з позиції гуманістичних і демократичних цінностей, брати участь у дискусії, відстоювати гуманістичні професійні цінності, використовувати документи Ради Європи про професійні та демократичні цінності. Участь в індивідуальній та груповій роботі сприятиме формуванню таких якостей/компетентностей, як повага до людської гідності та прав дитини; ми разом будемо розвивати навички співпраці.

Кожне завдання регламентоване в часі. Його виконання має ґрунтуватися на дотриманні чітких умов та вимог, з одного боку, а з іншого - потребує прояву творчості.

1.1. Бесіда, обговорення проблемних питань

- Чи можна вважати вчителя початкової школи представником/уповноваженим нашої держави з реалізації «Декларації ООН про права дитини»?
- Що є важливішим для вчителя початкової школи: знання методики викладання чи володіння демократичними цінностями та дотримання прав дитини?
- Чи дотримувалися вчителі школи, де Ви навчалися, принципів прав людини та демократії?

1.2. Інтерактивна вправа «Педагогічний ярмарок»

Мета: учитись визначати найважливіші професійно-педагогічні якості гуманного й демократичного педагога сучасної школи.

Опис вправи:

Студенти по черзі називають по дві якості: негативні, що не характеризують учителя демократичної школи, яких би вони хотіли позбутися («продати»), та позитивні, які б хотіли виробити («придбати») як майбутні педагоги демократичної школи.

У кінці виконання вправи студенти на листі паперу, прикріпленого на дошці, маркером по черзі пишуть по одній якості, яка є, на їх думку, найбільш значимою для вчителя демократичної школи.

Короткий підсумок викладача:

Отже, сучасний педагог є носієм громадянських цінностей. Учитель демократичної школи має мати схильність до рефлексії, до виявлення в себе позитивних та негативних якостей, з тим щоб у процесі самоосвіти вдосконалюватися, бути справжнім носієм професійно-педагогічних і громадянських цінностей.

2. Основна частина

2.1. Презентація завдань, виконаних під час індивідуальної самостійної роботи у процесі підготовки до практичного заняття на основі творчого використання теоретичних положень теми

2.1.1. Аналіз документів про демократичні та громадянські цінності

Мета: ознайомлення з правами дітей, реалізація яких входить у коло професійних обов'язків учителя початкової школи; формування навичок співпраці та взаємодії в групі, аналіз компетентностей педагога демократичної школи, вміння розподіляти обов'язки під час виконання спільного завдання.

Опис

Студенти у процесі підготовки до заняття індивідуально вивчають та якій визначають, які права дітей повинен реалізувати вчитель у процесі професійної діяльності. Добирають приклади з художніх творів для дітей (наприклад, оповідання Івана Франка, Марко Вовчок, Василя Сухомлинського та ін.), для ілюстрації дотримання або порушення прав дитини.

2.1.2. Визначення-асоціації

Мета: узагальнити знання про зміст, функції та завдання педагогічної діяльності; поглибити розуміння демократичних, гуманістичних цінностей як основи педагогічної діяльності; показати роль учителя в реалізації права дитини на освіту; забезпечити усвідомлення дитини як найвищої цінності освітнього процесу.

Опис

Студентимають створити образно-асоціативні пари за аналогією наукових та дати власне креативне визначення, керуючись принципами демократичної школи: «учитель – діти», «педагог – спілкування», «школа – дитина».

*Наприклад: **учитель** – «поводир у життя, інженер людських душ», «дбайливий квітникар, хлібороб, який вирощує зернистий колос»; **педагогіка** – «це книга мудрості виховання; збірник порад з використання та догляду за дорогоцінними металами»; **процес становлення особистості** – «це цвітіння квітки: у дошкільному віці росте паросток і розвиваються листочки, у молодшому шкільному віці з'являється бутон, до кінця шкільного навчання – квітка зацвітає, плоди дозрівають у дорослому житті» тощо.*

2.1.3. «Педагогічні формули»

Мета: формувати вміння схематично представляти теоретичні положення про педагогічну діяльність як демократичну, гуманістичну; розвивати

професійно-педагогічне мислення майбутнього вчителя нової демократичної школи.

Опис

*На основі теоретичного матеріалу з педагогіки та змісту документів Ради Європи створити за аналогією складних математичних виразів «формулу демократичного виховання», «формулу успіху педагога демократичної школи», показавши місце демократичних цінностей у професійно-педагогічній діяльності. **Наприклад:** УС (успішний педагог) = (ЗДЦ (знання демократичних цінностей) + У (уміння реалізовувати права дитини) X Л (любов до дітей)): ПТ (педагогічний такт)*

2.1.4. Ідеал гуманного вчителя в працях відомих педагогів минулого

Мета: ознайомитися з поглядами видатних педагогів, філософів щодо місця гуманістичних цінностей у педагогічній діяльності; формувати риси педагога нової демократичної школи як взірць для професійного зростання.

Опис

На основі аналізу поглядів відомих педагогів, письменників про вчителя, його цінності, домінуючі професійні якості заповнити таблицю.

Примітка. Зразок таблиці – додаток 3.

2.2. Обговорення теоретичних питань з використанням інтерактивної технології «Робота в групах»

Мета: узагальнення та систематизація знань про педагогічну діяльність як гуманістичну, усвідомлення сутності громадянських і демократичних цінностей; формування навичок роботи в групі, взаємодії, об'єднання зусиль для виконання спільного завдання.

Опис

Студенти об'єднуються в малі групи (4-5 осіб), проводять спільну роботу по обговоренню теоретичного матеріалу.

Питання для обговорення

- 1.1. Доведіть, що педагог є представником держави в реалізації права дітей на освіту.
- 1.2. Чи можна вважати демократичні цінності основою педагогічної діяльності?
- 1.3. Які педагогічні якості характеризують сучасного демократичного вчителя.

2.3. Творча проектна діяльність студентів на практичному занятті: робота в групах по 4-5 осіб над виконанням спільного творчого завдання

Завдання 2.3.1. Вправа «Знайди свою групу»

Мета: перевірити знання Конвенції ООН «Про права дитини» та Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та прав людини, формувати вміння взаємодіяти, швидко відповідати на запитання, розвивати комунікативні навички.

Опис вправи

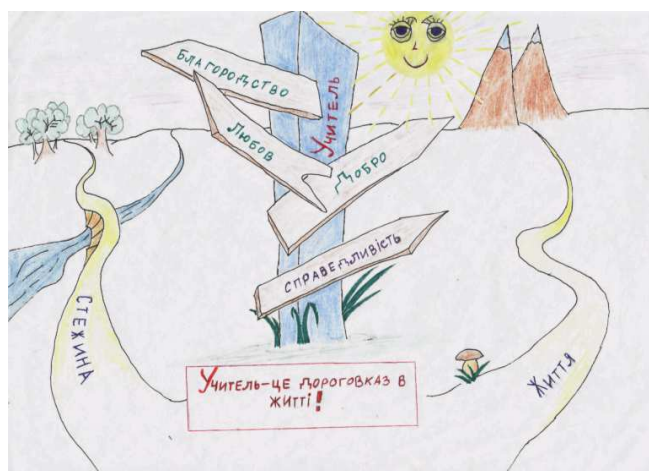
Частина студентів отримує картки із запитаннями, які стосуються змісту Конвенції ООН «Про права дитини» чи Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та прав людини, інша частина – з ключовими словами-відповідями. Студенти вільно рухаються по аудиторії, задають один одному запитання, якщо на карті є слово-ключ, то вони об'єднуються в команду.

Примітка. Картки для виконання завдання – додаток 4, виконання завдання на основі літературних джерел [6;11].

2.3.2. Асоціативний портрет гуманного вчителя

Мета: актуалізувати знання вимог до особистості вчителя демократичної школи та його професійної діяльності, формувати вміння асоціативно представляти сутнісні характеристики педагога, розвивати педагогічне мислення, уяву.

Опис. Розгляньте уважно асоціативні портрети вчителя. Доведіть або спростуйте, чи можна зображених на малюнках учителів вважати демократичними. Зобразіть власний асоціативний портрет учителя

2.3.3. Есе

Мета: визначити основні принципи та напрями діяльності демократичної школи, вчитися аналізувати педагогічну діяльність з позиції демократичного суспільства, формувати у студентів уміння спільно працювати над поставленим завданням, раціонально розподіляти обов'язки.

Опис

Студенти працюють у групі, використовуючи основні положення «Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та прав людини», посібник «Компасіто», Рамки компетентностей для культури демократії, Концепцію «Нова українська школа», пишуть есе (невеличкий логічно завершений твір) на тему: «Якою має бути демократична школа?».

Підведення підсумків, завершення заняття

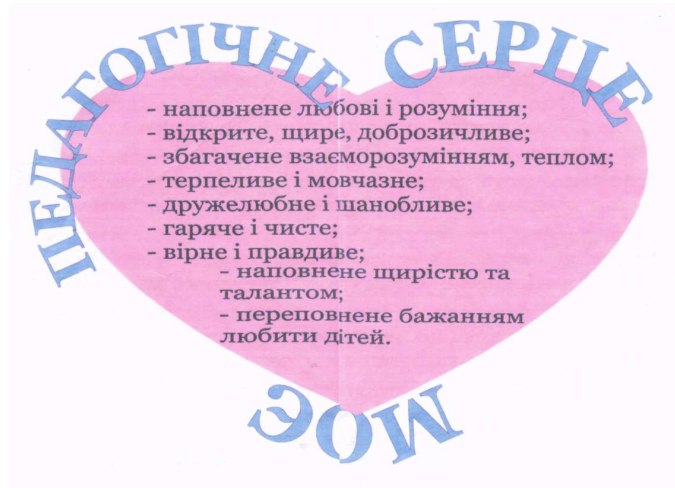
2.4. «Педагогічне серце»

Мета: узагальнити вимоги до вчителя як професіонала; формувати вміння виділяти головні якості педагога демократичної школи, ранжувати їх.

Опис завдання

Студенти, працюючи в групі, на листку паперу узагальнюють отриману інформацію щодо вимог до вчителя нової демократичної школи і створюють логотип «Серце демократичного педагога», наповнюючи його відповідними якостями.

Пропонуємо приклади виконання завдання.

2.5. Вправа Сенкан

Мета: виробляти здатність визначати місце гуманістичних і демократичних цінностей особистості вчителя нової української школи, вчитися аналізувати його діяльність як члена демократичного суспільства.

Опис

Визначити:

1. Ключове слово – іменник, яке найбільше відповідає демократичній і гуманістичній спрямованості діяльності вчителя, наприклад: *наставник/захисник*.
2. Три прикметники, які характеризують учителя з позицій демократичних і громадянських цінностей, наприклад: *справедливий, відповідальний, толерантний*.
3. П'ять дієслів, які виражають напрями діяльності педагога, наприклад: *підтримує, спрямовує, захищає, розвиває, координує*.
4. Речення, в якому закладено педагогічне кредо гуманного вчителя, наприклад: *лише той є сучасним учителем, хто розуміє складний світ дитинства і готовий прийти на допомогу кожній особистості*.

2.6. Рефлексивна вправа «Карусель»

Мета: проаналізувати свою активність на занятті, оцінити свій емоційний стан, обмінятися думками та враженнями від участі у роботі на занятті.

Опис

Студенти створюють два кола, стають обличчям один до одного й починають рухатися: зовнішнє коло – за часовою стрілкою, внутрішнє – проти, задаючи один одному запитання:

- *Якого кольору твої настрій?*
- *Чи задоволений ти своєю роботою на занятті?*
- *Що ти побажаєш мені на наступне практичне заняття?*
- *Чи «придбав» ти на занятті потрібну якість?*

2.7. Студенти узагальнюють свою роботу на занятті, заключні висновки робить викладач.

Сучасна школа потребує від педагога нового професійного мислення. На перший план виходять не лише професійні знання, а й цінності та особисті якості. Вчитель нової генерації є носієм демократичних і громадянських цінностей, в якого сформовані компетентності для культури демократії. Під час практичного заняття Ви ознайомилися з Рамкою компетентностей Ради Європи для культури демократії. Набуття таких компетентностей є довготривалим процесом, який пов'язаний з власним досвідом у реальному житті.

ДОДАТКИ

Інформація для викладача

Додаток 1

Двадцять компетентностей для культури демократії

(Рамка компетентностей для культури демократії). Рада Європи, 2016

Додаток 2

Таблиця 1

Реалізація прав дитини вчителем демократичної української школи

Стаття Конвенції ООН «Про права дитини»	Право дитини	Детальна характеристика	Яким чином учитель може його реалізувати	З ким потрібно вчителеві взаємодіяти для його реалізації

Таблиця 2

Учитель демократичної української школи як носій демократичних цінностей

Назва групи Компетентностей	Назва компетентності	Характеристика	Яким чином учитель може її сформулювати	На якому етапі освітнього процесу початкової школи вона важлива

Додаток 3

Ідеал демократичного вчителя в працях відомих педагогів минулого

Якість, яка характеризує вчителя демократичної школи	Цитата	Автор	Праця

Додаток 4

Зразок карток для проведення вправи «Знайди свою групу»

Картка 1.1

«Запитання»

(«Конвенція ООН «Про права дитини»)

1. Положення, які відображають головні людські потреби; вони встановлюють основні стандарти, без яких люди не могли б жити гідно.
2. Як називається врядування в школі, що ґрунтується на таких цінностях, як права людини, розширення можливостей і залучення учнів, викладачів й інших учасників до ухвалення всіх важливих рішень у школі?
3. Документ, спеціально присвячений освіті та вихованню в галузі прав людини, що має на меті підвищення інформованості та обізнаності про важливість освіти в галузі прав людини.
4. Як називаються права дітей (Конвенція ООН «Про права дитини»), які гарантують їх безпеку та охоплюють конкретні питання, такі як неприпустиме поводження, бездоглядність і експлуатація?
5. Як називаються права дітей (Конвенція ООН «Про права дитини»), що охоплюють особливі потреби дітей, такі як освіта та медичне обслуговування?
6. Як називаються права дітей (Конвенція ООН «Про права дитини»), що визнають здатність дитини приймати рішення і брати участь в житті суспільства в міру дорослішання і наближення до повноліття.

Картка 1.2

«Ключ»

(«Конвенція ООН «Про права дитини»)

1. Права людини.
2. Демократичне.
3. Декларація ООН з освіти та підготовки в галузі прав людини.
4. Права захисту.
5. Забезпечення.
6. Учасі.

Картка 2.1

«Запитання»

(«Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та прав людини»)

1. Освіта, професійна підготовка, підвищення рівня обізнаності, інформація, практики і діяльність, спрямовані на передачу знань, розвиток навичок і розуміння й формування їхнього ставлення і поведінки, що дозволять тим, які навчаються, ширше використовувати демократичні права й обов'язки в суспільстві й захищати їх, цінувати різноманітність і відігравати активну роль у демократичному житті з метою підтримки й захисту демократії і верховенства права.
2. Навчання, підготовка, підвищення обізнаності, інформація, практики і діяльність, які мають на меті за рахунок надання учням знань, розвиток навичок і розуміння й формування їхнього ставлення та поведінки, що дозволять тим, хто навчається, сприяти розбудові й захисту загальної культури прав людини в суспільстві з метою підтримки й захисту прав людини й основних свобод.
3. Структурована система освіти і навчання, яка охоплює дошкільну та початкову, середню освіту і вищу освіту. Вона відбувається, як правило, в загальних або професійних навчальних закладах і забезпечує сертифікацію.
4. Будь-яка запланована програма освіти, спрямована на покращення цілого ряду навичок і компетентностей за межами формального освітнього середовища.
5. Процес, що триває впродовж усього життя, під час якого кожна особа формує свої цінності й ставлення, здобуває навички і знання під впливом власного оточення та щоденного досвіду (сім'ї, групи ровесників, сусідів, зустрічей з іншими людьми, ресурсів у бібліотеці, мас-медіа, роботи, ігор тощо).
6. Кожна особа, яка знаходиться на території цієї держави, повинна мати можливість здобувати освіту для демократичного громадянства й освіти з прав людини.

Картка 2.2

«Ключ» («Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та прав людини»)

1. Освіта для демократичного громадянства.
2. Освіта в галузі прав людини.
3. Формальна освіта.
4. Неформальна освіта.
5. Інформальна освіта.
6. Принцип Хартії.

Прикладом виконання першого завдання можуть бути поради вчителям початкових класів, розроблені на основі аналізу праці В.Сухомлинського «Сто порад учителям» [303]:

- «Прагніть, щоб дитина була щасливою у школі. В іншому разі вона не буде щасливою в цілому. Виховання заради щастя дитини – гуманістичний зміст педагогічної діяльності.

- Створюйте ситуації успіху для кожного учня, тому що без перспективи успіху не буде змістовною будь-яка діяльність школяра. Важливою умовою вираження особистості є те, щоб кожен вихованець досяг в улюбленій справі значних успіхів».

Джерела для опрацювання та матеріали Ради Європи

1. Бекман Е. Демократичне врядування в школах: [посібник] / [Е. Бекман, Б. Траффорд]; пер. з англ. та адапт. Л. І. Парашенко; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. – К.: НАДУ, 2009. – 100 с.

2. Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства «Демократична школа» : практичний посібник / М. Рафальська, А.Донець, М.Мельникевич-Чорна, І. Сабор, Х.Чушак. - Європейський центр імені Вергеланда, 2017. –37 с.

3. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник для викладачів історії педагогіки, на допомогу студентам педагогічних ВНЗ під час самостійного вивчення теоретичних основ, підготовки до семінарських і практичних занять / О.П.Демченко. – К. : Видавничий дім «Слово», 2012. – 323 с.

4. Демченко О.П. Виховні ситуації в особистісно зорієнтованому просторі початкової школи : монографія / О.П.Демченко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 416 с.

5. Компас : посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді / авт. кол. П. Брандер, Лор де Вітте, Н.А Гані, Р. Гомес, Е. Кін, А. Нікітіна, Ю. Пінкевічюте ; під ред. П. Брандер, Е. Кін, В. Юхаж, А. Шнайдер. – Рада Європи, 2012. – 624 с.

6. Компасито: пособие по обучению детей правам человека / редактор и соавтор: Н. Флауэрс ; авторы: М. Э.яБредероде-Сантос, Д. Клейес, Р. Фазах, А. Шнайдер, Ж. Селени. – Рада Європи, 2018. –347 с.

7. Конвенція ООН про права дитини : Конвенція про права дитини [Електронний ресурс] //Режим доступу :http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021. – Назва з екрана.

8. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс] // Режим доступу :<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. – Заголовок з екрану.

9. Міщик Л.І. Вступ до спеціальності «соціальна педагогіка» : навчальний посібник / автори-укладачі Л.І.Міщик, О.П.Демченко ; за заг. ред. Л.І.Міщик. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. – 328 с.

10. Основи педагогіки зі вступом до спеціальності : практикум для студентів спеціальності “Початкова освіта” ступеня вищої освіти “бакалавр” / Г.Г.Кіт, О.В.Більська, Т.Д.Сіваш, І.А.Стахова; за заг. ред. Г.Г.Кіт. – Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2015. – 94 с.

11. Учиться жить вместе на равных в демократическом обществе в условиях культурного многообразия : знания, умения и навыки, лежащие в основе культуры демократии. - Council of Europe, June 2016 Printed at the Council of Europe. – 11 с.

12. Хартия Раді Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>.

ⁱ **Лепбук** (з англійської «наколінна книга»: «lap» — коліна, «book» — книга) — це інтерактивна тематична тека, саморобна паперова книжечка з кишеньками, дверцятами, віконцями, рухливими деталями, які можна діставати, перекладати, складати на свій розсуд. Прикінцевий етап самостійної дослідницької роботи учня / учениці, студента / студентки. Такий вид діяльності допоможе поглибити, закріпити й систематизувати інформацію, а розглядання теки в подальшому дозволить швидко освіжити в пам'яті необхідний матеріал (матеріал з Вікіпедії - <https://uk.wikipedia.org/wiki>)